

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

СОЛОВЕЙ ОЛЕКСАНДР АРКАДІЙОВИЧ

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ У
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма «Освітні, педагогічні науки»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Соловей О. Підготовка майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності. – Рукопис.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2024.

Ефективність професійної діяльності залежить від багатьох чинників, серед яких ключовим є здатність майбутніх фахівців самостійно опановувати нові знання на різних етапах професійного становлення. У цьому контексті викладач вищої школи стикається із важливим завданням – формуванням особистості студента як суб'єкта навчальної та професійної діяльності, який здатний планувати та ефективно організовувати свою діяльність, аналізувати власні досягнення; виявляти та коригувати недоліки. Розкриття та реалізація потенційних можливостей майбутніх фахівців можливі лише за умови належної самоорганізації його діяльності. Тому питання самоорганізації заслуговує на особливу увагу, адже від цього значною мірою залежить успіх у досягненні цілей навчання та розвитку професійної компетентності.

У першому розділі визначено сутність та види самоорганізації; схарактеризовано викладача закладу вищої освіти як суб'єкта самоорганізації у професійній педагогічній діяльності; визначено структуру самоорганізації майбутніх викладачів у професійній діяльності.

Другий розділ висвітлює практичні аспекти підготовки майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності. Досліджено особливості та змістово-процесуальні основи підготовки майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності, розроблено силабус вибіркового освітнього компонента «Самоорганізація фахівця».

Ключові слова: самоорганізація, професійна самоорганізація, викладач, самоаналіз, самооцінка, самомотивування, самопланування, самопроекування, самомоделювання, самоконтроль, саморегуляція, саморефлексія.

Summary

Solovey O. Preparing future teachers for self-organisation in professional activity. – Manuscript.

Working research to obtain a Master's degree in a specialty 011 – Educational, pedagogical sciences. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2024.

The effectiveness of professional activity depends on many factors, among which the key one is the ability of future specialists to independently acquire new knowledge at different stages of professional development. In this context, a higher education teacher is faced with an important task - the formation of a student's personality as a subject of educational and professional activity, who is able to plan and effectively organise his/her activities, analyse his/her own achievements; identify and correct shortcomings. The disclosure and realisation of the future specialists' potential capabilities is possible only on condition of proper self-organisation of their educational and professional activities. Therefore, the issue of self-organisation deserves special attention, as it largely determines the success in achieving the goals of learning and developing professional competence.

In the first section, the essence and types of self-organisation have been defined; the teacher of a higher education institution has been characterised as a subject of self-organisation in professional pedagogical activity; the structure of future teachers' self-organisation in professional activity has been determined.

The second section highlights the practical aspects of training future teachers for self-organisation in professional activity. The peculiarities, content and procedural bases of training future teachers for self-organisation in professional activity have been studied, a syllabus of the selective educational component 'Self-organisation of a Specialist' has been developed.

Keywords: self-organisation, professional self-organisation, teacher, self-analysis, self-assessment, self-motivation, self-planning, self-design, self-modelling, self-control, self-regulation, self-reflection.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 САМООРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	9
1.1. Сутність та види самоорганізації у професійній педагогічній діяльності	9
1.2. Викладач закладу вищої освіти як суб'єкт самоорганізації у професійній діяльності	14
1.3. Структура самоорганізації майбутніх викладачів у професійній діяльності	21
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	27
2.1. Аналіз підготовки майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності	27
2.2. Змістово-процесуальні основи підготовки майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності	36
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Сучасні тенденції розвитку європейського суспільстві базуються на гендерній рівності чоловіків і жінок, зміні загальних уявлень про роль обох статей та забезпечення рівних можливостей для їх самореалізації у всіх сферах суспільного життя. Це можливо втілити в реальність за умови пошуку взаєморозуміння між представниками обох статей, спрямування їх діяльності на досягнення спільних для всіх цілей. Для цього потрібно досягти повного розуміння істинного змісту поняття «гендер» та «гендерна рівність», «гендерна чутливість», роз'яснення основних напрямів діяльності, формування в громадян гендерної компетентності., створення гендерночутливого середовища

Процес формування гендерночутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти є нагальною потребою, яка виникла внаслідок сучасних реалій. Також, процес формування гендерночутливого освітнього середовища, забезпечить успішність у: подальшій педагогічній діяльності, міжособистісних відносинах, розв'язанні гендерних проблемних ситуацій, вихованні свідомих громадян України, саморозвитку.

Необхідність упровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців задекларована в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту», в яких наголошується на важливості реалізації гендерних підходів в освітніх програмах освітніх закладів різних рівнів акредитації.

Реалізація принципу рівних прав і свобод та створення рівних можливостей для жінок і чоловіків є також складовою міжнародних зобов'язань України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей.

Особливо в період війни актуалізується необхідність інтеграції гендерного підходу в національну систему вищої освіти, оскільки гендерна збалансованість в українському суспільстві є потребою та вимогою його визнання як розвиненої держави. Це призводить до необхідності забезпечення гендерної рівності в усіх сферах функціонування суспільстві, що, в свою чергу, вимагає нового

сприйняття, відповідно до якого стереотипне сприйняття жінок і чоловіків має бути замінене ідеєю розвитку їхнього особистісного потенціалу. Інтеграція гендерного підходу в сучасну вищу освіту надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг через кваліфіковане розуміння його сутності з повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації незалежно від статі.

Питання гендерного підходу в освіті розглядалися в дослідженнях таких науковців, як: Л. Булатова, І. Іванової, О. Луценко, А. Мітрофанова, І. Мунтяна, О. Цокур та ін.

Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність необхідності та недостатньої розробленості проблеми формування гендерночутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти та її необхідності для суспільства, що й зумовило вибір теми магістерської роботи: «Формування гендерночутливого освітнього середовища у закладах вищої освіти».

Мета дослідження: розробити силабус вибіркового освітнього компонента «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО».

Завдання дослідження:

1. Визначити основні позиції вітчизняних і зарубіжних науковців щодо розуміння феномену «гендер», «гендерночутливе освітнє середовище».
2. На основі теоретичного аналізу літератури визначити сутність, складові гендерночутливого освітнього середовища закладу вищої освіти.
3. Провести дослідження щодо визначення рівня гендерної компетентності здобувачів освіти
4. На основі аналізу рівня гендерної компетентності у здобувачів освіти закладів вищої освіти розробити силабус вибіркового освітнього компонента

Об'єкт дослідження – освітнє середовище закладу вищої освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування гендерної компетентності у здобувачів освіти закладів вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, вивчення словників, Інтернет-ресурсів, дисертацій для визначення понятійно-категоріального апарату; емпіричні (анкетування, тестування, опитування, спостереження) – для визначення рівня сформованості гендерної компетенції у здобувачів освіти.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки (лютий – листопад 2024 року). Дослідженням охоплено 13 студентів-магістрів освітньої програми «Освітні, педагогічні науки» та 26 студентів-бакалаврів освітньої програми «Соціальна робота. Соціальна педагогіка».

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні силабуса вибіркового освітнього компонента «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО» для освітнього ступеня магістр.

Апробація результатів та публікацій. Результати дослідження представлені: Коськін О. Формування гендерночутливого освітнього середовища в ЗВО. Педагогіка [Текст] : зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2024. 176 с.

Структура. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Структура та етапи формування гендерної складової освітнього процесу

Зміст освіти та освітнього процесу в закладах вищої освіти, з точки зору гендеру, зазнає значних змін, які пов'язані із новими суспільними поглядами, усвідомленням ролі чоловіка і жінки у сучасному суспільстві та створення рівних умов для реалізації представників обох статей у всіх сферах життя.

Для України вирішення проблем, що стосуються впровадження гендерного підходу в систему освіти є відносно новим. Наразі в Україні напрацьована низка нормативно-правових документів, зокрема, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» (2018 р.), розпорядження Кабінету міністрів України «Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року (2022 р.), наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2002 р.) тощо.

Отже, реформування вищої освіти в цілому та впровадження гендерного підходу зокрема є найважливішою потребою сучасного українського суспільства.

Вивченням поняття «гендер» займається багато вітчизняних і зарубіжних науковців. У гендерних дослідженнях, ця дефініція розглядається як соціально-біологічна характеристика. З цієї позиції аналізується поняття «чоловік» і «жінка».

Існують різноманітні підходи та погляди до визначення даного поняття. «Гендер – це психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать» [47].

Мельник Т.М. розглядає поняття «гендер» як «змодельовану суспільством і підтримувану соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі» [46].

Поняття «гендер» визначається:

- «конституційний елемент соціальних відносин, заснований на зовнішніх відмінностях між статями, і первинний спосіб визначення відносин влади» (Дж. Скотт) [44];
- «сукупність цінностей, норм поведінки, ролей, способу мислення чоловіків і жінок, набутих ними в процесі соціалізації, яка в різних суспільствах може бути різною і навіть протилежною» (Н. Приходькіна) [40];

«система соціокультурних статевого взаємин, що виникають між чоловіками й жінками у результаті їхнього спілкування між собою й із зовнішнім світом, і мають прояв в усіх сферах життя людини й суспільства» (Е. Каменська) [24].;

організована модель соціальних взаємин між чоловіками і жінками, що конструюються основними інститутами суспільства (Т. Говорун) [15];

«як соціальні очікування щодо поведінки, яку вважають відповідною для чоловіка або жінки» (Е. Гіденс) [13].

Важливою складовою гендерночутливого освітнього середовища є сформованість гендерної компетентності усіх учасників освітнього процесу.

Аналіз наукових праць дозволяє нам гендерну компетентність розглядати як здатність та готовність взаємодіяти з особами різної статі на засадах гендерної рівності та є опосередкованим через індивідуально-психологічні гендерні характеристики, які проявляються у повсякденному житті, спілкуванні та поведінці з особами різної статі.

Розглянемо гендерну компетентність відповідно до педагогічного, психологічного та соціального підходів.

Відповідно до педагогічного підходу гендерну компетентність розглядають як:

- «сукупність засвоєних ним знань про сутність гендерного підходу в освіті, вміння упроваджувати гендерну стратегію в організацію педагогічного процесу та досвіду використання гендерних знань та умінь як основу гендерної взаємодії в умовах освітньої системи» (І. Загайнова) [21];

- «вміння упроваджувати гендерну стратегію в організацію педагогічного процесу для розв'язання практичних завдань навчання й виховання, що забезпечує високій рівень професійного гендерного самопізнання» (Е. Каменська) [24];

- «гендерна компетенція вимагає здатності викладача або вчителя до критичного аналізу своєї діяльності як представника певного гендеру, а також знання про гендерні особливості суб'єктів освітнього процесу й інших аспектів гендерної педагогіки» (В. Мошненко, С. Рожкова) [33].

Гендерну компетенцію відповідно до психологічного підходу, науковці розглядають як:

- «сукупність знань, умінь, навичок, які зумовлюють взаємодію із особами різної статі на засадах гендерної рівності та опосередкованими через індивідуально-психологічні гендерні характеристики (маскулінність / фемінінність, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерні установки та стереотипи), які проявляються у повсякденному житті, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» О. Нежинська [34];

- «динамічне утворення особистості (студента/фахівця), що включає представлення про призначення чоловіків і жінок у суспільстві, особливості чоловічої і жіночої індивідуальності, образ Я, знання про гендерні особливості суб'єктів педагогічного впливу; ціннісне відношення до представників різних статей та їхньої взаємодії» М. Радзивілов [32].

Відповідно до соціологічного підходу, з погляду наявної соціальної нерівності чоловіків і жінок гендерну компетентність розуміють як:

- «характеристика, яка дозволяє особистості не бути суб'єктом або об'єктом ситуацій гендерної нерівності, а дає можливість помічати ці ситуації у своєму житті; протистояти сексизмові, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуацій гендерної нерівності» (І. Кльоцина) [27];

- «процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, який допомагає їй засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та настанови відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя і залучає їх до усталеної системи гендерних ролей» (Т. Грабовська) [15].

На думку Т. Дорониної гендерна компетентність являє собою певну трьохшарову структуру, яка відображає логіку наукового тлумачення поняття: знання – досвід – уміння. Знання – це обізнаність педагогів щодо гендерної тематики (її актуальність для українського суспільства, сутність гендерної теорії, розуміння категорії «гендер»). Досвід – це ступінь розвиненості гендерної культури (в тому числі гендерної чутливості педагога, яка впливає на їхню готовність до сприйняття вказаної проблематики через її генетичний зв'язок із фемінізмом. Уміння – це рівень володіння педагогом методикою гендерної освіти та виховання [17].

Формування гендерної компетентності особистості І. Кльоцина поділяє на три основні етапи діяльності:

I. Етап – його можна умовно назвати знаннєвим, оскільки на цьому етапі відбувається формування системи гендерних знань, освоєння базових ідей гендерної теорії, ідей гендерного підходу у сучасній практиці.

II. Етап – умовно можна назвати «когнітивним», оскільки відбувається аналіз явищ і ситуацій гендерної нерівності, проявляється в оволодінні уміннями і аналізом власних упереджень, відбувається дослідження і аналітика особистої

поведінки, яка супроводжується гендерними упередженнями. На цьому етапі відбувається процес усвідомлення ситуацій, де кожен індивід, є – об'єкт, або суб'єкт демонстрації гендерних упереджень.

Основним завданням другого етапу є вміння помічати прояви сексизму і неосексизму у своїй поведінці, не допускаючи таких проявів в управлінському колективі, в навчанні та соціумі.

III. Етап можна назвати діяльнісним, оскільки на цьому етапі відбувається відпрацювання навичок гендерно компетентної поведінки.

Детальніше проаналізуємо кожен етап.

На першому етапі — етапі формування системи гендерних знань відбувається освіщення базових ідей гендерної теорії. До базових ідей гендерного підходу зараховують такі положення:

1. Чоловіки та жінки, як представники різних статей, скоріше схожі, ніж різні. Тобто, основний акцент ми робимо на подібності. Оскільки переважна кількість психологічних характеристик чоловіків і жінок і особистісних особливостей, необхідних для виконання різних соціальних ролей є схожими. Тому, немає підстав для поділу на чоловічі і жіночі ролі; робимо акцент на тому, що соціальні ролі чоловіків і жінок взаємозамінні та схожі. Гендерна диференціація і поляризація, яка існує в суспільстві, є не біологічно зумовленою, а соціально сконструйованою.

2. Принцип ієрархічності не повинен впливати на соціальні статуси та позиції чоловіків і жінок у публічних і приватних сферах життєдіяльності. Тобто, ні в суспільстві в цілому, ні в трудових колективах та ні в особистому сприйнятті не повинно існувати переконання того, що чоловіки, або жінки займають управлінські позиції в суспільному або приватному житті. Гендерний підхід вказує на те, що жодна стать не має права домінувати над іншою, в основі відносин між представниками різних статей лежить паритетність, рівність прав та рівність можливостей реалізувати свої права. Основною відносин між чоловіками та жінками, гендерними групами повинна стати партнерська модель, а також егалітарні уявлення, що відображають рівність статей (тобто відсутність

ієрархічності статусної диференціації ролей чоловіків і жінок). Такі уявлення повинні бути притаманні переважній більшості членів суспільства.

3. Біологічні особливості кожної статі не можуть бути підставою і виправданням ситуацій гендерної нерівності. Недетермінованість соціальних ролей біологічною статтю їх носія показує, що людина виконує ту чи іншу роль не тому, що виконання цієї ролі задано її анатомією, а тому, що цьому сприяють спеціально сформовані схильності, бажання, мотиви особистості, а також життєві обставини [35].

На другому етапі – етапі формування умінь аналізу явищ і ситуацій гендерної нерівності відбувається:

1. Вміння аналізувати явища і ситуації гендерної нерівності в навколишньому житті має бути потребою кожної людини. Кожен має бути зацікавленим в розвитку своєї гендерної компетентності, повинен навчитися помічати ситуації прояву різних форм упереджень у поведінці інших людей: і зовнішні форми прояву упереджень і внутрішні (приховані) форми.

На третьому етапі – етапі відпрацювання навичок гендерно компетентної поведінки, основним завданням відпрацювання здатності не проявляти гендерні упередження не тільки в поведінці (як в особистому житті, так і в процесі професійної діяльності), а й на рівні прийняття рішень [35]

Аналіз викладеного вище, дозволяє зробити висновок, що гендерна компетентність досліджується на основі педагогічного, психологічного та соціологічного підходів. Важливим завданням нашого суспільства є подолання стереотипів та упереджень, формування гендерних знань, умінь, навичок та здатності протистояти гендерній нерівності. Для цього потрібно, першу чергу, впровадити гендерний підхід у систему закладів освіти усіх рівнів, розробка механізмів вдосконалення системи гендерного виховання у закладах вищої освіти. Вважаємо, що одним з таких шляхів подолання цієї проблеми є формування гендерночутливого освітнього середовища.

1.2 Сутність, складові гендерночутливого освітнього середовища закладу вищої освіти

У сучасному суспільстві, особливо під час війни, гостро стоїть питання гендерної нерівності. На загальнодержавному рівні прийнято низку організаційно-правових заходів запровадження гендерного підходу у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак, на нашу думку, потрібно розпочинати з формування гендерної культури у молодого покоління із закладів дошкільної освіти і далі продовжувати системно у всіх наступних рівнях освіти. Для вирішення цієї проблеми необхідна ефективна система гендерної освіти та самоосвіти.

Перші кроки українською державою уже зроблені, підписано міжнародні документи, ратифіковано міжнародні нормативні акти, спрямовані на подолання гендерної нерівності в усіх сферах життя, на руйнування стереотипів, ліквідацію всіх форм статевої дискримінації. Це завдання значною мірою покладено на заклади освіти, зокрема вищої освіти. Оскільки здійснювати гендерне виховання молодого покоління в дошкільній, середній та вищій освіті можливо лише при умові наявності гендерно компетентного педагога, який здатний здійснювати ефективний вплив на процес гендерної соціалізації, підготовку якого здійснюють заклади вищої освіти. Формування гендерночутливого освітнього середовища, гендерної компетентності здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників, як компоненти педагогічної компетентності викладача ЗВО, так само як і відповідне формулювання самих дефініцій, усе ще залишається педагогічною проблемою.

Введення гендерної складової у систему підготовки сучасного здобувача освіти є потребою та необхідністю сьогодення. *Гендерну складову освітнього процесу* розуміємо як теоретичну концепцію та практику гендерної рівності та недискримінації в системі освіти. На такій потребі наголошує Цокур О. С., Іванова І. В., Мунтян І. С., Кравець В. П., а саме на потребі підготовки кадрів, які будуть компетентні в методиці та технології здійснення гендерного виховання, а також матимуть відповідний рівень гендерної культури [32]. Столярчук Л. І.

вважає, що «кожен викладач є джерелом інформації з притаманним йому власним стилем викладання навчального матеріалу, обумовленим його гендерними особливостями. Від його професійної компетентності залежить орієнтованість програм і методик навчання на конкретну жіночу або чоловічу індивідуальність, створення сприятливих умов для всебічного розкриття здібностей студентів і створення ситуації успіху» [46].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики набула актуальності гендерно орієнтована педагогіка. Вона побудована на засадах рівності статей, має сприяти подоланню упередженого ставлення до певних видів діяльності. Гендерно орієнтована педагогіка покликана забезпечувати рівноправність хлопців і дівчат в освітньому процесі за умови [14]:

- формулювання статево нейтральних вимог щодо дотримання правил культури поведінки, уникнення нав'язування стереотипів;
- орієнтації на індивідуальний розвиток студента, їх здібностей, уподобання, можливості у навчанні, оволодіння професійними вміннями, досягнення певного статусу у громадсько-політичній діяльності незалежно від статі;
- обговорення з студентами проблем взаєностосунків статей, наголошення на їхній рівності та взаємозамінності у сім'ї та у суспільстві;
- привернення уваги вихованців до нав'язування гендерних стереотипів ЗМІ, проявів сексизму, що принижує гідність жінок і чоловіків;
- демонстрація педагогічним колективом уникнення статево типізованих моделей поведінки.

Мета гендерно орієнтованої освіти, на думку В. Крайчи, полягає у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок щодо взаємин статей й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності [1].

На необхідності впровадження гендерних підходів в освітніх програмах освітніх закладів різних рівнів акредитації наголошується в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [42], Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної

рівності в освіту» та ін., оскільки гендерний компонент є необхідною складовою національної системи освіти.

Одним із показників визнання українського суспільства як розвиненої демократичної європейської держави є його гендерна збалансованість. Тому саме інтеграція гендерного підходу в національну систему вищої освіти на сучасному етапі є вкрай необхідною, оскільки це надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг через кваліфіковане розуміння його сутності з повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації незалежно від статі. А також сприятиме формуванню нового світогляду, відповідно до якого стереотипне сприйняття жінок і чоловіків має бути замінене ідеєю розвитку їхнього особистісного потенціалу [52].

Хочемо зазначити, що гендерно орієнтований підхід у галузі педагогічної освіти спрямований на врахування особливостей мислення, спілкування, пам'яті, поведінки, сприйняття, логіки та ін. тих хто навчається, що сприятиме більш дієвій професійній адаптації студентів до майбутньої діяльності, їхній самореалізації, подоланню гендерних стереотипів, умінь уникати й попереджати конфліктні ситуації. Також упровадження гендерного компоненту в освітній процес має сприяти гармонії у відносинах протилежних статей, успішній самореалізації у професійному та сімейному житті.

Синякова В. вважає, що сучасні педагоги потребують переорієнтації гендерних цінностей і подає такі напрями: «1. Засвоєння провідних ідей гендерної рівності, вмінь моделювання виховного процесу з взяттям до уваги рівня розвитку гендерних характеристик студентів та соціального статусу родини, в яких вони проживають; розробляння методичного та дидактичного забезпечення процесу гендерного виховання (конспекти занять, сценарії рольових ігор, тренінги); розробляння рекомендацій для студентів. 2. Використання здобутих знань у практичній діяльності. 3. Гендерна самоосвіта викладачів». А також, вона вважає «що гендерно грамотний викладач повинен удосконалювати свою обізнаність щодо провідних складових гендеру у таких

напрямах: професійний (відтворення егалітарних гендерних стереотипів); психолого-педагогічний (опанування провідних методів діагностики гендерних характеристик); психологічний (спілкування з взяттям до уваги ідей гендерної рівності); методичний (розширення форм, методів і прийомів навчання, вільних від традиційних гендерних стереотипів)» [45].

Дослідник Букач М. М. проаналізував зміст декількох робочих програм, навчальних і методичних посібників дисциплін, присвячених гендеру, рекомендованих для використання в існуючій практиці професійної підготовки студентів, в тому числі і закладів вищої освіти. Проаналізувавши авторські програми національних дисциплін дослідник встановив «що більшість з них гендерну проблематику пов'язало з традиційними соціальними науками такими, як соціологія, філософія, історія, економіка, лінгвістика і психологія, а також новими навчальними дисциплінами, що викладалися в пострадянських університетах – політологія, антропологія, культурологія, екологія» [4]. Проаналізувавши методичне забезпечення авторських курсів, запропонованих викладачами українських закладів вищої освіти, М. М. Букач звернув увагу на те «що в більшості випадків в ньому загалом і саме вузько навчальні цілі та зовсім або частково опущені відповідні їм виховні та розвивальні завдання гендерної освіти майбутніх спеціалістів. На думку дослідника, це не випадково, оскільки автори гендерних курсів насамперед були стурбовані накопиченням необхідного мінімуму інформаційного матеріалу, який би відбивав значущість і сутність гендерної проблематики» [5].

Для розкриття проблеми нашого дослідження цікавою позицією Дж. Скотта, представлена в нарисі «Гендер як корисна категорія історичного аналізу». В цьому нарисі науковець визначає чотири компоненти гендеру:

«1) комплекс культурних символів, у яких закріплені соціальні моделі поведінки статей; 2) нормативні твердження, ...що містяться у релігійних, педагогічних, наукових, правничих і політичних доктринах; 3) соціальні інститути й організації, які охоплюють не тільки системи родинних стосунків, сім'ю, домогосподарство, а також такі сексуально-детерміновані інститути, як

ринок робочої сили, систему освіти, державний устрій; 4) самоідентифікація особи» [36].

Сприятливе соціальне середовище, в нашому випадку гендерночутливе, сприятиме гармонійному особистому розвитку та професійному становленню майбутнього покоління українських громадян, а їх формування має стати необхідною вимогою до кожного закладу вищої освіти.

В своєму дослідженні Маліков В. В. розглядає гендерну чутливість як бачення проблем нерівності, дискримінації за ознакою гендеру у всіх різноманітних проявах та проактивна позиція щодо них; тобто здатність і готовність сприймати, усвідомлювати та реагувати на всі прояви сексизму, гендерної дискримінації та сегрегації. Вона ґрунтується на розумінні та прийнятті до уваги тих соціокультурних чинників, котрі можуть призводити до дискримінації за ознакою статі. Гендерна чутливість відповідає принципу розширення можливостей участі жінок і чоловіків у всіх суспільно важливих сферах життя і веде до гендерно збалансованого суспільства. Тож забезпечення рівності статей потребує недискримінації [29].

Більшість демократичних розвинених країн світу має досвід формування гендерно-чутливого освітнього середовища у закладах освіти. Таке формування ґрунтується на впровадженні механізмів, які направлені на боротьбу з гендерними стереотипами при професійному виборі, розробкою гендерно-нейтральних освітніх програм та застосуванні гендерно чутливої педагогічної практики.

Гендерно-чутливе освітнє середовище в Стратегії упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» визначається як освітнє середовище, в якому актуалізована гендерна чутливість як один з критеріїв ефективності освітньої діяльності. Формування такого середовища повинно мати наскрізний характер, відтворюватися та поглиблюватися на кожному наступному рівні освіти через утворення гендерно-чутливого навчального та навчально-методичного забезпечення, впровадження предметно-дисциплінарного підходу до погрупування освітніх знань з гендерної

теорії з перспективою його перетворення на підхід інтегративно-курсний (гендерна теорія повинна бути інтегрована до системи наукових знань та навчальних дисциплін); проведення планової виховної діяльності, спрямованої на виявлення і нейтралізацію гендерних стереотипів, які утворюють базис недотримання гендерного паритету та дискримінації. Ці заходи сприятимуть формуванню гендерної компетентності учнівства та студентства [45].

Гендерно-чутливе освітнє середовище закладу освіти характеризується відсутністю гендерних відмінностей серед усіх учасників освітнього процесу.

В тому числі, усі аудиторії, лабораторії, спортивні зали, роздягальні та інші приміщення закладу освіти є доступними усім, без будь-яких форм сегрегації. Інтелектуальна, академічна підтримка та почуття приналежності до колективу, незалежно від ідентичності або переваг у навчанні є візиткою такого закладу [тези].

В гендерно-чутливому освітньому середовищі закріплюються права і свободи всіх учасників освітнього процесу незалежно від статі, а враховуються специфічні особливості студентів та студенток (наприклад, різні нормативи на уроках фізкультури; гендерне кривування для дівчаток «технічної безпорадності» та ін.).

Як протилежне варто розглянути гендерно-асиметричне освітнє середовище, яке характеризується утисканням гідності чи права на рівне ставлення однієї категорії осіб за ознакою статі (наприклад, відсутність альтернатив або подвійний стандарт вимог до дисципліни на уроках та в позаурочій діяльності; подвійні стандарти в оцінці особистих досягнень студентів різної статі та ін.) [37].

Отже, усвідомлення необхідності формування освітньої політики недискримінації, включення гендерних освітніх компонентів освітніх програм усіх спеціальностей у закладах вищої освіти формуватиме гендерно-чутливе освітнє середовище ЗВО, підвищить професійну компетентність майбутніх сучасних фахівців. Це сприятиме побудові справжньої рівності усіх чоловіків і жінок в сучасній Україні, тим самим створення гендерно-чутливого українського

суспільства. Одну з найважливіших ролей в цьому процесі відіграє саме викладач, який безпосередньо впливає на розвиток гендерної складової сучасного змісту освіти.

1.3 Особливості формування гендерночутливого освітнього середовища ЗВО

Необхідність упровадження гендерного компонента в національну систему підготовки фахівців задекларована в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту», Законі України «Про вищу освіту» та інших нормативно-правових документах наголошується на важливості реалізації гендерних підходів в освітніх програмах навчальних закладів різних рівнів акредитації.

На даний момент, сучасна система утворення освіти України переживає численні зміни, в ході яких відбувається пошук відповідності між традиціями національної освіти і нововведенням. Не так давно виникла необхідність в навчанні гендерно-компетентних фахівців та ведення модернізованої управлінської діяльності, що змінюється з урахуванням гендероорієнтованого компетентного підходу і сучасних методів навчання.

Заклад вищої освіти, як один із основних інститутів соціалізації студентів, у своєму освітньому процесі має включати у собі таку направленість навчання для усвідомлення студентами основних знань з цієї сфери життя. Тому що, саме юнацький період є найбільш сприятливим для руйнування старих поглядів на життя та формування нових ідей та принципів, за якими в майбутньому він будуватиме не лише своє професійне майбутнє, а й стосунки з протилежною статтю, виховання своїх дітей.

Формування гендерно чутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти України є необхідною умовою формування освіченої, впевненої в собі, відповідальної та успішної особистості, яка гідно реалізує себе на ринку праці.

Гендерно чутливе освітнє середовище – освітнє середовище, в якому як один із критеріїв ефективності освітньої діяльності є гендерна чутливість. Гендерну чутливість розглядаємо як бачення проблем нерівності, дискримінації за гендерною ознакою в усіх різноманітних проявах; тобто здатність сприймати, усвідомлювати та реагувати на будь-які прояви сексизму, гендерної дискримінації й сегрегації [45, с. 8].

Освітнє середовище в закладі вищої освіти може бути гендерно негативним (шкідливим) (наявні та заохочуються шкідливі гендерні стереотипи, такі як глузування, відмова в допомозі тощо), гендерно сліпим (неспроможність визнати, що чоловіки й жінки в певних ситуаціях не можуть виконувати однакові завдання) і гендерно чутливим (визнання того, що чоловіки та жінки мають різний досвід і можливості доступу до ресурсів через традиційні гендерні ролі).

Ознаками гендерно чутливого освітнього середовища є:

- у навчальному приміщенні стільців і столів вистачає кожному(-ій) здобувачу(-чці);
- на стінах навчальних приміщень розміщено ілюстрації та плакати з позитивними образами жінок і чоловіків, які не відображають негативних стереотипних гендерних ролей;
- форма, розмір, висота й розташування меблів зручні для дівчат (жінок) – здобувачок і хлопців (чоловіків) – здобувачів;
- інструментів та засобів навчання вистачає для всіх;
- у закладі вищої освіти розміщено плакати, що демонструють повагу до викладачів і викладачок [1].

Формування гендерночутливого освітнього середовища можливе, якщо відбуватися:

- органічного включання гендерних аспектів до змісту нормативних та вибіркового освітніх компонентів;
- включення окремих тем гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;

- введення гендерного компоненту до змісту викладу окремих тем означених курсів;
  - введення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
  - забезпечення можливості здобувачам освіти обирати спецкурси гендерного спрямування;
  - розширення гендерної тематики наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи);
  - врахування гендерних особливостей студентської аудиторії та специфіки ВНЗ під час підготовки навчальних занять;
  - внесення гендерної проблематики до переліку виховних заходів вищої школи [впровадження].
- Рівень гендерної чутливості закладу вищої освіти може визначатися такими показниками:
- наявність нормативних документів загального характеру та гендерної складової в навчальних планах та інших інформаційно-методичних матеріалах;
  - наявність гендерної складової в змісті освітнього процесу та інтегрованість гендерної проблематики в освітній процес в цілому;
  - гендерна рівновага у складі керівництва та професорсько-викладацького складу (у складі наявність однієї статі не менше 40%);
  - регулярне проведення у ЗВО гендерної експертизи (навчальних планів, лекцій та т. д.);
  - сформованість гендерної компетентності як у науково-педагогічних працівників, так і в здобувачів освіти;
  - створення у ЗВО середовища, яке дозволяє студентській аудиторії та професорсько-викладацькому складу збалансовано поєднувати професійні і приватні інтереси;
  - ступінь доступу для викладачів та викладачок до матеріальних благ та кар'єрного розвитку: соціальна підтримка, надбавки, гнучкий графік роботи, премії тощо [28].

Основними етапами розбудови гендерночутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти України є:

- розроблення організаційних засад і механізмів забезпечення гендерної рівності;
- регулярне підвищення кваліфікації педагогічного персоналу з питань просування гендерної рівності та по додання стереотипів у профорієнтаційній роботі;
- забезпечення універсальної доступності класних кімнат, майстерень, лабораторій, спортивних зал та інших приміщень закладу вищої освіти для вільного відвідування всіма, без будь-яких форм сегрегації;
- створення рекламної концепції закладу вищої освіти та винайдення способів її донесення до споживачів;
- розроблення навчальних посібників і матеріалів, які не мають гендерної упередженості щодо мови, зображень та змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать, що українські науковці, зокрема, О. Вороніна, І. Горошко, В. Кравець, Л. Попова, І. Тартаковська, зазначають у своїх працях про важливість гендерного компонента професійної компетентності випускників вищих закладів освіти. Науковці І. Іванова та В. Кравець акцентують увагу на потребі підготовки кадрів, які володітимуть методикою та технологією здійснення гендерного виховання, будуть мати відповідний рівень гендерної культури.

Також, свою увагу, на необхідність інтеграції гендерного підходу, звертає В. Васильєва, оскільки це дасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг із повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації, незалежно від статі [32].

На думку І.Мунтяна, гендерна компетентність є складним, структурованим професійно важливим новоутворенням особистості, що складається з трьох компонентів: 1) предметно-змістового, який задає і відображає суть концептуальних засад у розумінні феноменів гендеру та гендерного підходу в

освіті; 2) операціонально-діяльнісного, що орієнтує на виконання специфічних функцій професійної діяльності, пов'язаних із гендерним вихованням та освітою підростаючого покоління; 3) особистісно-професійного, який опікує зону розширення суб'єктивного простору професіонала через подолання власних гендерних стереотипів й усвідомлення своїх нових потенційних можливостей самореалізації в усіх сферах життєдіяльності [33].

У своїх працях Клеціна І. С. досліджувала формування гендерної компетентності. На її думку «Формування гендерної компетентності – це цілеспрямована діяльність, у результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях із вираженою гендерною складовою. Іншими словами – це рух у напрямку від гендерної некомпетентності до компетентності, тобто набуття та освоєння гендерних знань, умінь і способів гендернокоректної поведінки». Виділені складові гендерної компетентності (сформульовані як знання та вміння) можуть допомогти у формулюванні кінцевих цілей навчання в процесі гендерної освіти державних і муніципальних службовців [27].

На думку Л. Штильової, важливою компонентою гендерної компетентності викладача є «гендерна чутливість – його здатність сприймати, усвідомлювати і моделювати вплив вербальних, невербальних, предметних впливів середовища; методів і форм роботи з тими, кого навчають, на формування гендерної ідентичності людини, здатність викладача уловлювати і реагувати на будь-які прояви статевої дискримінації» [54].

Кіріленко О.Г. гендерну компетентність викладача ЗВО пропонує визначати як «складову його педагогічної компетентності, що дозволяє йому ефективно виконувати педагогічну діяльність на гендерних засадах». Також він вважає що «ефективна педагогічна діяльність із застосуванням гендерного підходу в освіті сприяє інтеграції й оновленню педагогічної та інженерно-технічної діяльності викладача ЗВО» [26]. Серед засобів реалізації цієї діяльності, він виділив такі педагогічні вміння. До них відносяться:

а) гностичні вміння, тобто пізнавальні вміння в галузі предметних і психолого-педагогічних знань, які дають змогу позитивно ставитися до

гендерної теорії; розуміти зміни, які дають змогу позитивно ставитися до гендерної теорії; розуміти зміни, які відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства; аналізувати й усвідомлювати проблеми гендерної соціалізації студентів; усвідомлювати, аналізувати й оцінювати як свої гендерні стереотипи, ролі, акти поведінки, так і гендерні стереотипи, ролі, акти поведінки студентів; усвідомлювати особистісний сенс у гендерній освіті; використовувати знання, отримані завдяки аналізу власної діяльності та діяльності колег, для вдосконалення своєї праці;

б) проєктувальні вміння, які передбачають проєктування мети і завдань гендерного підходу в освіті; добір технологій і методик формування гендерної компетентності викладачів і студентів; проєктування навчальних програм з урахуванням реалізації гендерного підходу в освітньому процесі; проєктування досліджень за гендерною тематикою;

в) конструктивні вміння, змістом яких є добір і структурування змісту навчання й виховання; урахування можливих варіантів зміни протікання навчально-пізнавальної діяльності студентів залежно від їхньої статі; конструювання гендерної взаємодії з викладачами, студентами;

г) комунікативні вміння, оволодіння якими сприяє врахуванню гендерних особливостей і позиції учасників спілкування; здатності творчо само реалізуватися підчас спілкування й уникати гендерних стереотипів та настанов;

д) організаційні вміння, які забезпечують ефективну організацію освітнього процесу в умовах урахування статевих особливостей студентів.

Гендерна компетентність базується на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, котрі розвиваються і змінюються в суспільстві. У структурі гендерної компетентності викладачів вищого навчального закладу можна виокремити когнітивний, операційний та особистісний компоненти (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Зміст і компоненти гендерної компетентності викладачів ЗВО [34]

Деякі науковці виділяють інші компоненти формування гендерної компетентності. Зокрема, Даниленко Л. І. виокремлює такі компоненти гендерної компетенції:

1. Загальнокультурний елемент включає знання моделей різних народів, розуміння культурної обумовленості існуючих гендерних моделей, форм, стереотипів і установок;

2. Ціннісний елемент пов'язаний з ціннісними орієнтирами студентів: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей, як гендерна рівність,

гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість на патріархальні чи егалітарні цінності;

3. Навчально-пізнавальний елемент: вміння набувати знань з гендерних питань; вміння критично аналізувати гендерні схеми і моделі, які нав'язуються суспільством;

4. Інформаційний елемент: уміння і навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, який торкається гендерної проблематики;

5. Комунікативний елемент включає знання, вміння і навички, які необхідні для ефективною комунікації в сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної само репрезентації;

6. Соціально-трудова елемент враховує оволодіння знаннями та досвідом в гендерних аспектах громадській, соціально-трудова сферах, в питаннях економіки, права, професійного самовизначення;

7. Особистісний аспект направлений на оволодіння способами саморозвитку суб'єкта; розуміння себе суб'єктом гендерного самоконструювання; [16].

Берн Ш. виділяє такі основні компоненти як *змістовний компонент* (знання різних питань гендерної педагогіки і психології), *рефлексивний компонент* (особистісне ставлення до різних гендерних проблем), *організаційний компонент* (вміння управляти процесом гендерної соціалізації) [5].

На нашу думку, виділені Л.М. Вовк компоненти, найбільш повно розкривають наше дослідження, а саме [7]:

Когнітивний компонент – знання різних питань гендерної педагогіки і психології; знання сучасних тенденцій та проблем гендерного розвитку суспільства, законодавчих актів, які регулюють питання гендерної рівності, положень та сутності гендерного підходу, основ гендерної теорії (поняття про гендер, гендерні стереотипи та механізми їх дії, гендерні ролі, гендерну ідентичність тощо та їхнє місце в освітньому процесі); технологій гендерного аналізу підручників; особливостей гендерної соціалізації, принципів гендерної освіти, форм і методів гендерного виховання, питань гендерної компетентності

та гендерної культури вчителів; усвідомлення ролі школи як центру формування гендерної культури дітей та молоді.

Мотиваційний: характеризує рівень усвідомленого підходу до реалізації гендерного виховання. При цьому спрямованість (мотиваційна сфера) особистості, представлена у структурі гендерної компетентності, виявляється у відповідних потребах, мотивах, цілях (до прикладу, потреба захисту рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, активна життєва позиція, мотивація досягнення, самореалізація, толерантність тощо).

Діагностичний: показниками сформованості є вміння та навички щодо організації типових проблемних педагогічних ситуацій у процесі гендерної соціалізації і навичок структурування педагогічних ситуацій; вміння узгоджувати педагогічні дії з реальними ситуаціями та індивідуальними психологічними характеристиками особистості дитини, соціальними умовами її проживання.

На думку Даниленко Л. І педагогічний процес має ґрунтуватись на таких принципах гендерної теорії [20]:

1. Гендерна соціалізація та інкультурація не мають бути пасивними процесами;
2. Необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б забезпечила формування гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм, гендерних нонконформістів;
3. Необхідно заохочувати як дівчат, так і хлопців розвивати широкий спектр людських якостей, який би не був обмежений рамками статевої належності;
4. Існуюча освітня система завдяки прихованому навчальному плану нав'язує патріархальні, андроцентричні, гетеросексистські стереотипи, типності, установки і моделі поведінки;
5. Формування егалітарної гендерної компетентності і культури можливе на основі використання принципу культурного релятивізму, уваги до власного досвіду і розвитку критичного мислення.

На думку Шлеїної Л. І., важливим чинником формування гендерної компетентності педагога є створення для цього всіх необхідних умов, серед яких вона виділяє [36]:

- Інтеграцію гендерних та психолого-педагогічних знань у зміст професійної підготовки сучасного соціального педагога в рамках інваріантної і варіативної частини блоку психолого-педагогічних дисциплін.
- Облік гендерних характеристик студентів при організації педагогічного процесу, формування у здобувачів освіти усвідомлення власної гендерної ролі та індивідуального гендерного стилю поведінки в рамках педагогічної діяльності.
- Розробка технологій формування гендерної компетентності в рамках педагогічної діяльності.
- Організацію взаємодії «вищий навчальний заклад – громадська організація» для розробки проектної діяльності з формування гендерної компетентності студентів.

Проаналізувавши вище сказане, ми зробили висновок що формування гендерної компетентності як необхідної складової гендерночутливого освітнього середовища, збільшення можливостей для навчання у сфері гендерного виховання, отримання нових знань, умінь і навичок щодо оволодіння сучасними методами, механізмами й формами управлінської діяльності сприятиме забезпеченню гендерної рівності в освітньому процесі.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Визначення рівня гендерної компетентності здобувачів освіти

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки (лютий – листопад 2024 року). Дослідженням охоплено 13 студентів-магістрантів освітньої програми Освітні, педагогічні науки та 26 студентів-бакалаврів освітньої програми Соціальна робота. Соціальна педагогіка.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити реальний рівень сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти закладів вищої освіти.

Нами проаналізовано, на скільки студенти обізнані з гендерної термінології, чи існують гендерні стереотипи серед сучасної студентської молоді, на скільки сформована гендерна культура та гендерна компетентність.

У нашому дослідженні ми застосували наступні методики:

1) Тест «Визначення рівня знань з гендерної термінології» Г.П. Циганкова (додаток А) містить 5 тестових запитань із набором відповідей, які орієнтовані на визначення реального рівня знань з гендерної термінології.

2) Анкета «Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді» З.В. Шевченко (додаток Б) має на меті виявити властиві респондентам гендерні стереотипи серед студентської молоді, яка містить 24 запитання закритого типу, відповіді на які дають можливість також дослідити рівень сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти ЗВО.

3) Анкета «Формування гендерної культури в суспільстві» В. Ковальчук (додаток В) орієнтована на дослідження сформованості гендерної культури суспільства, стану розуміння молоддю проблематики гендерної рівності, яка містить 22 закритих запитань з варіантами відповідей від 4-х до 6-ти.

4) Опитувальник «Методика діагностування гендерної компетентності» О.І. Бондарчук (додаток Д) має на меті визначення рівня знань по важливих аспектах гендерної проблематики здобувачів освіти ЗВО, ставлення до реалізації гендерного підходу в освітньому закладі, на основі розв'язання ситуацій, запропонованих в опитувальнику (питання 18; 19; 20) можна певною мірою судити про операціональну складову гендерної компетентності. Опитувальник складається з 20 закритих запитань з варіантами відповідей.

Проаналізувавши відповіді студентів на тестові запитання (додаток А), ми визначили реальний рівень знань гендерної термінології у здобувачів освіти закладів вищої освіти (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл респондентів за рівнем знань гендерної термінології (за результатами тестування)

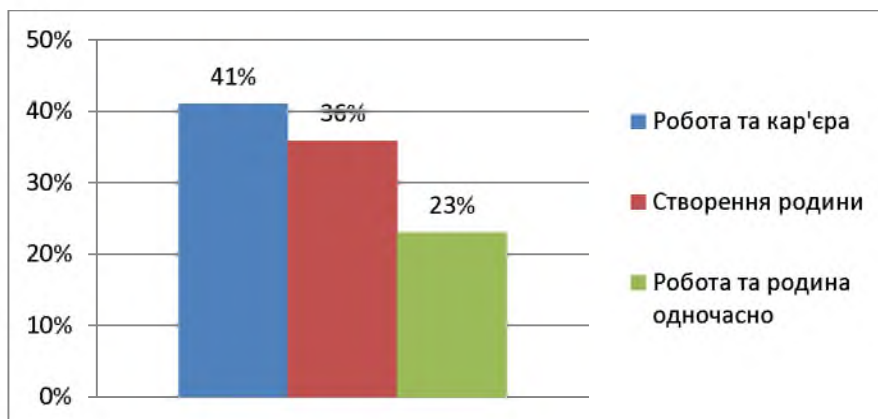
Рівень	Кількість балів	Кількість осіб	%
достатній	5	14	35,9
середній	3-4	16	41
низькій	1-2	9	23,1

Узагальнивши одержані результати, нами визначено що в 35,9% респондентів достатній рівень знань гендерної термінології, 41% мають середній рівень і 23,21 - низький.

З вище зазначених показників можна зробити висновок про те, що все таки більша частина студентів мають середній рівень обізнаності гендерної термінології, а це свідчить про те, що в закладах вищої освіти потрібно більше приділяти увагу гендерному аспекту, а для цього потрібні кадри, які достатньо компетентні в цьому питанні.

Наступним нашим кроком у дослідженні було виявлення властивих респондентам гендерних стереотипів, на підставі яких можна частково дослідити на скільки студенти гендерно компетентні. З цією метою ми провели анкетування (додаток Б). Одержані результати ми подали у вигляді діаграм.

1. Яка перспектива на майбутнє сьогодні для Вас є найважливішою?

2. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що основна роль жінки в суспільстві пов'язана з її «природним» призначенням – родина, чоловік, діти?

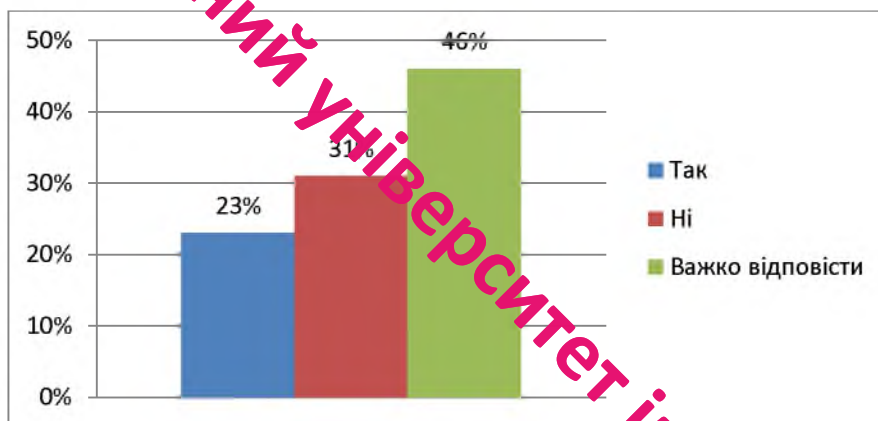

3. Чи повинен чоловік повністю матеріально забезпечувати власну родину?

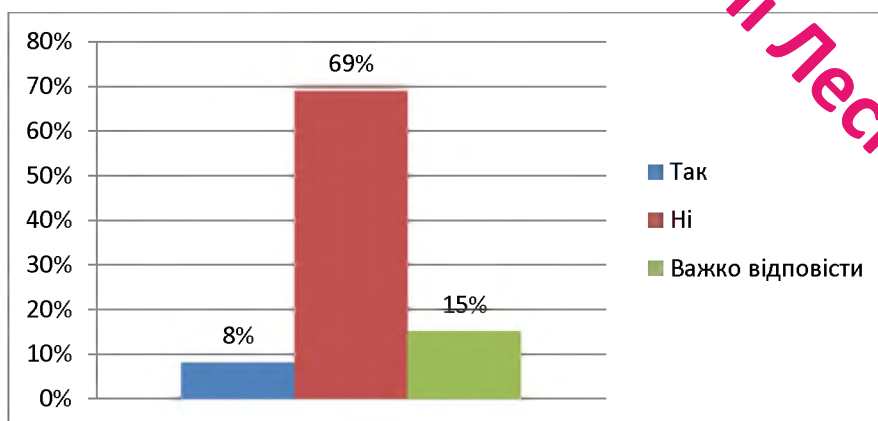

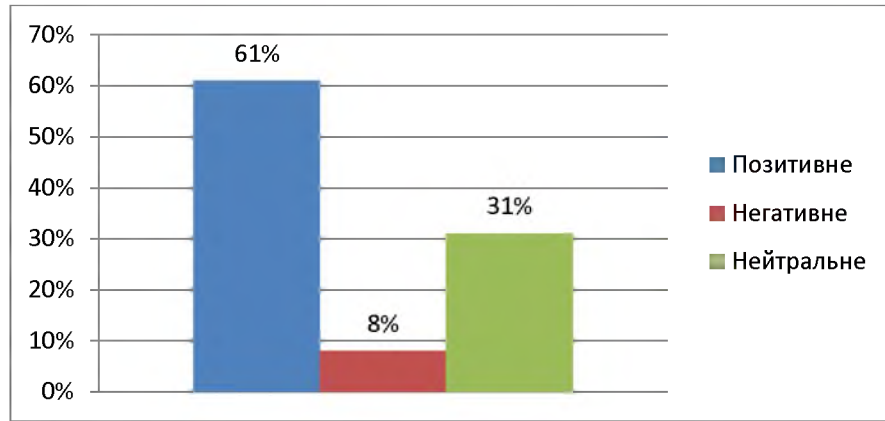
4. Чи змогли б ви пов'язати ваше життя з людиною, яка вже має дитину від попередніх стосунків?

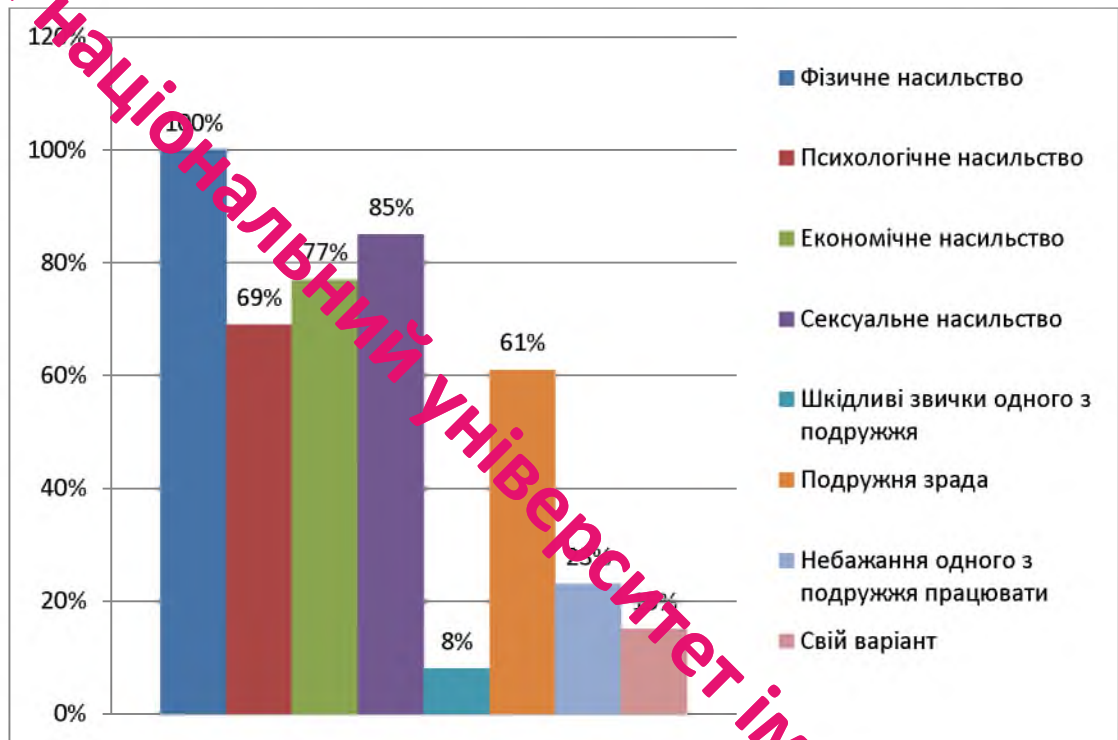
5. Чи змогли б ви пробачити невірність шлюбному партнеру?

6. Якщо самотня жінка народжує дитину «для себе», Ваше ставлення до цього?

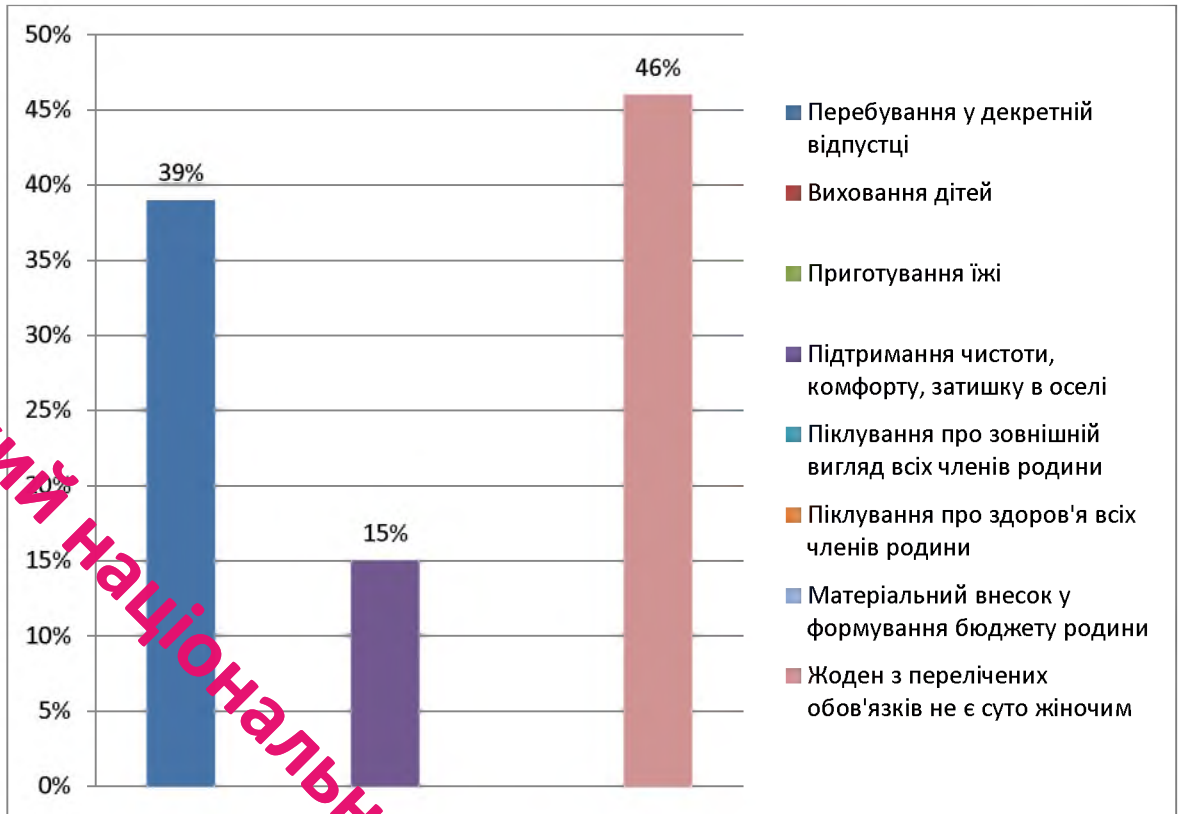

7. В яких випадках, на Вашу думку, розлучення є виправданим?

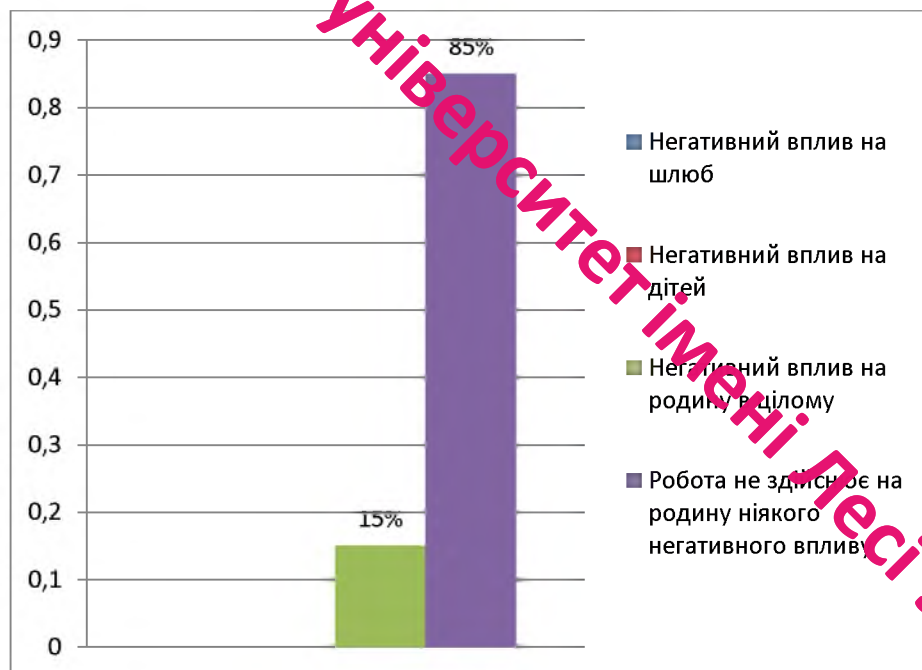

Респондентам потрібно було обрати декілька варіантів. Серед відповідей, які увійшли до позиції «Свій варіант»: нерозуміння партнерів, не зійшлись характерами, відсутність взаємоповаги і кохання.

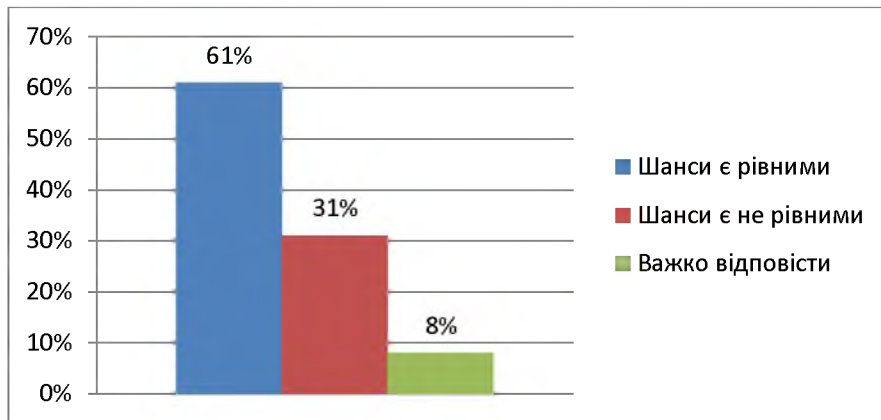
8. Які з перелічених обов'язків, на Вашу думку, є суто жіночими?

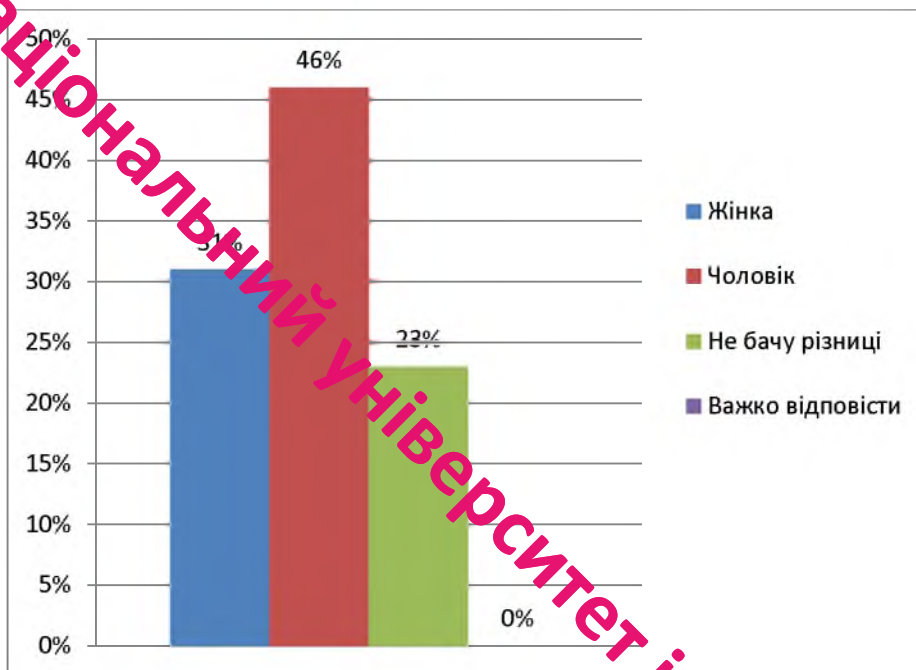
9. На Ваш погляд, якщо жінка працює, це здійснює:

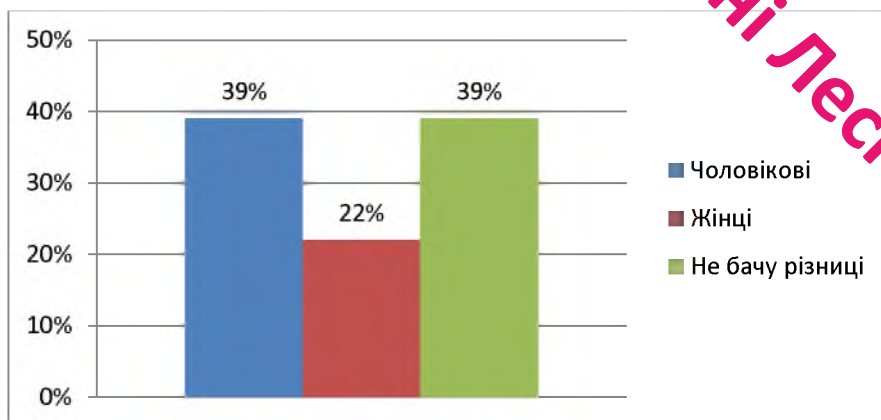
10. Як Ви вважаєте, чи мають чоловіки та жінки в реальності однакові шанси професійного зростання та просування?

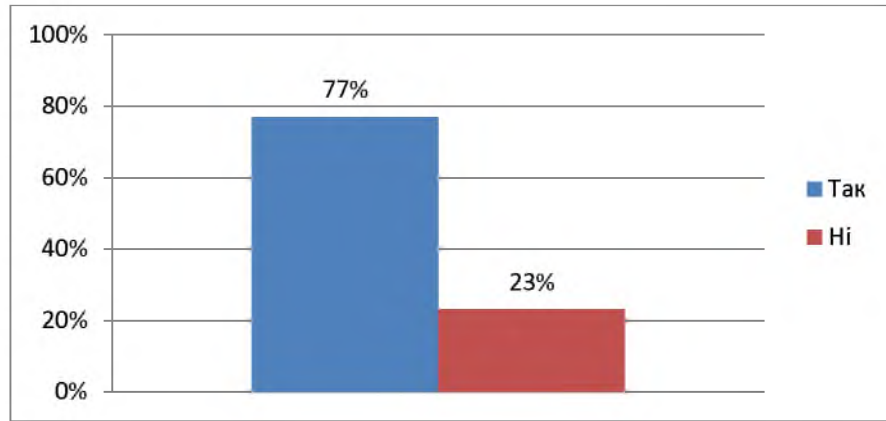
11. Якби Вам запропонували на вибір, під чийм керівництвом працювати – жінки чи чоловіка, якою б була Ваша відповідь?

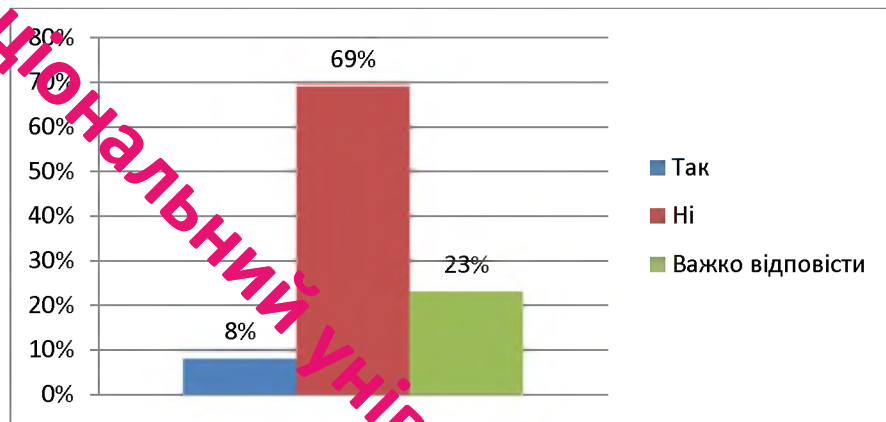
12. На Вашу думку, кому простіше влаштуватися на вищооплачувану роботу?

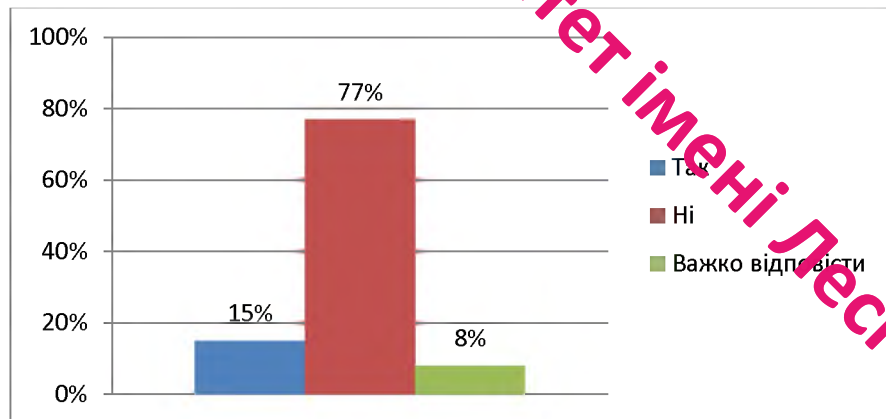
13. Чи знаєте Ви, що середня статистична заробітна плата жінки в Україні менша за чоловічу?

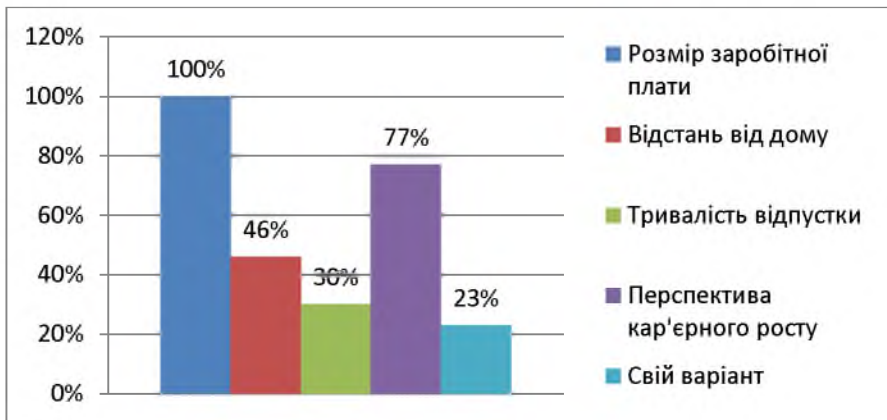
14. Якщо робота не приносить морального задоволення, чи варто її змінювати на менш оплачувану?

15. Чи відмовились би Ви від роботи, якщо була б можливість сидіти вдома і займатися домашнім господарством?

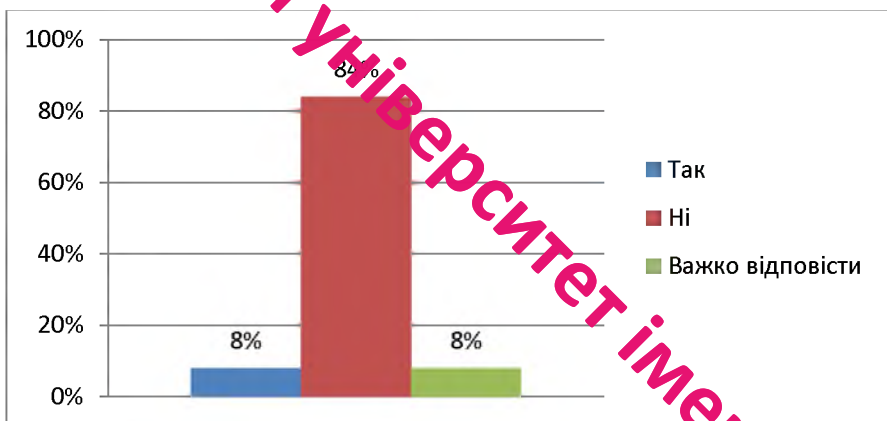

16. Під час вибору місця роботи, на що Ви будете звертати увагу в першу чергу?

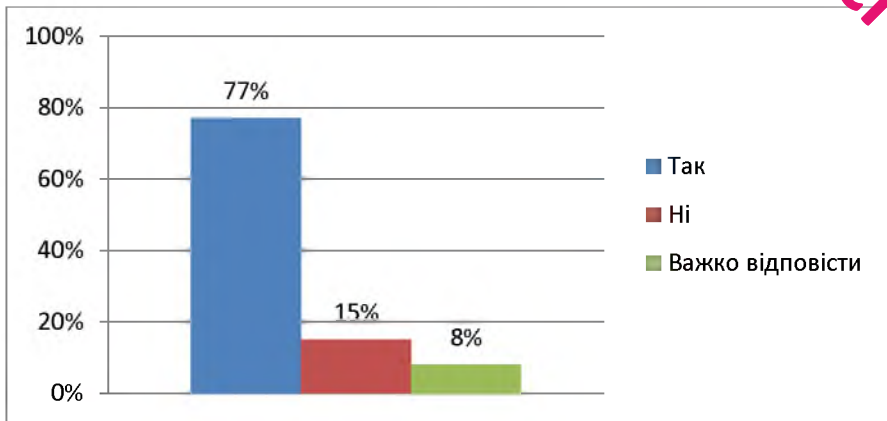

Серед відповідей, які увійшли до позиції «Свій варіант»: чи буду я отримувати від роботи задоволення, умови праці, атмосфера в трудовому колективі, графік роботи

17. В сучасному українському суспільстві поняття «успіх» тісно пов'язується із статтю людини. Жінка вважається успішною тільки тоді, коли вона реалізувалася як дружина і мати. В свою чергу, чоловік вважається успішним, якщо він реалізувався професійно, та має перспективу кар'єрного зростання. Чи підтримуєте Ви цю думку?

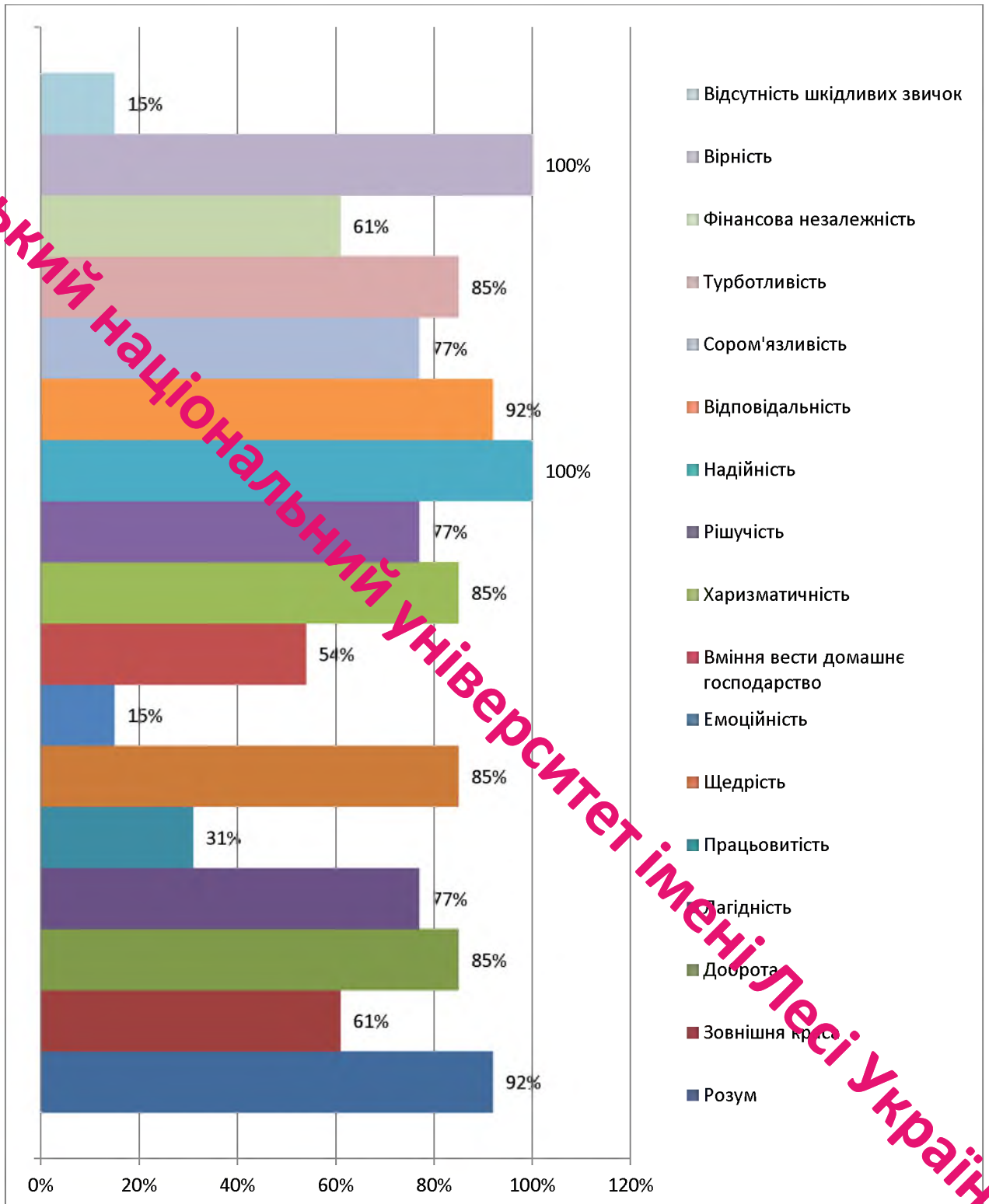

18. На Вашу думку, чи зазнає сьогодні жінка в реальному житті дискримінації щодо просування її за професійною лінією?

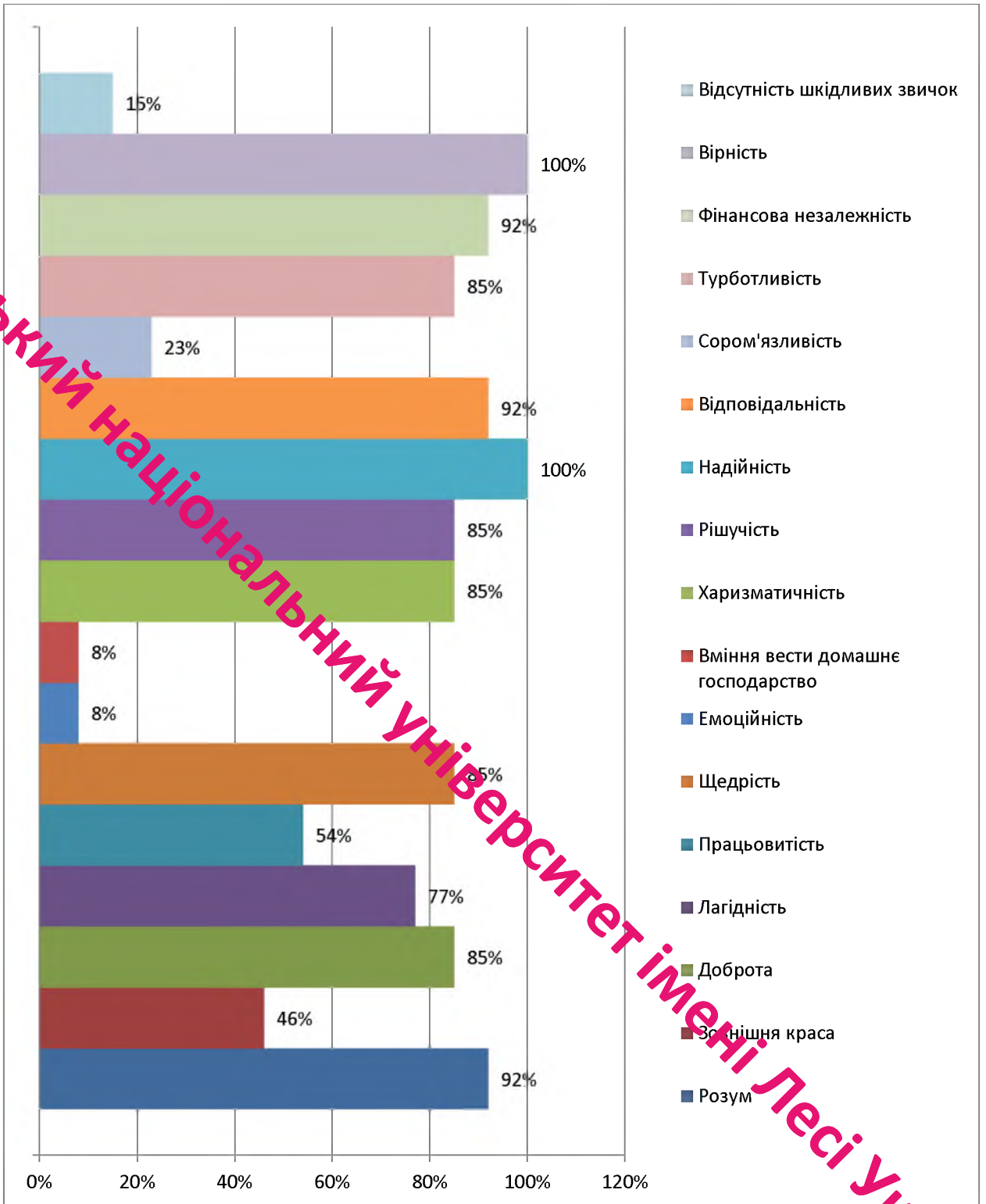

Волинський національний університет імені Лесі Українки

19. Оберіть декілька із запропонованих рис, що, на Вашу думку, описують ідеальну жінку:

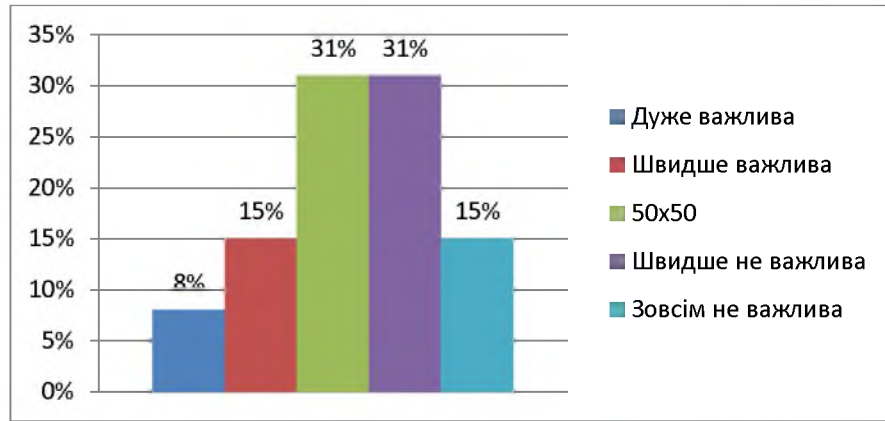
20. Оберіть декілька із запропонованих рис, що, на Вашу думку, описують ідеального чоловіка:

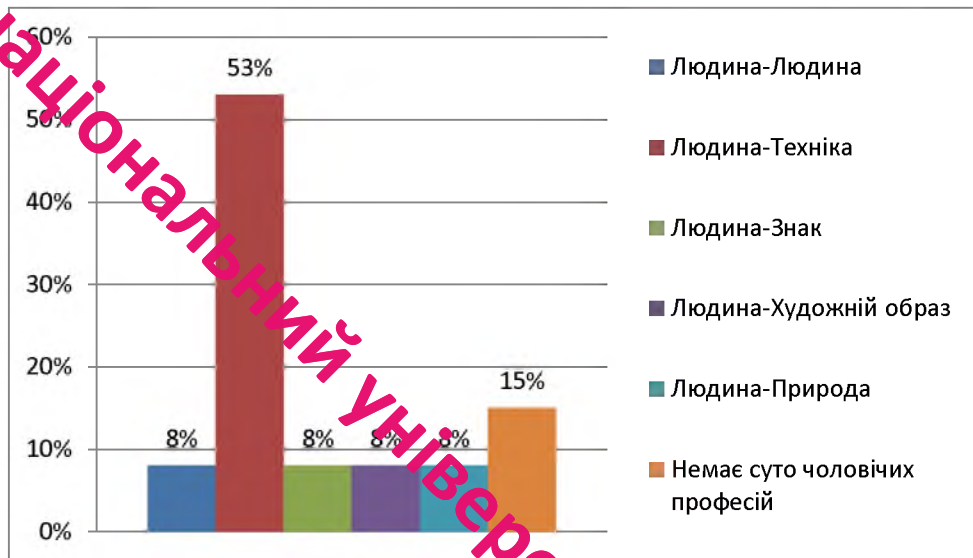
21. Наскільки важливою для Вас є стать людини, що надає Вам професійні послуги (продавець, вчитель, лікар, перукар тощо)?

Волинський національний університет імені Лесі Українки

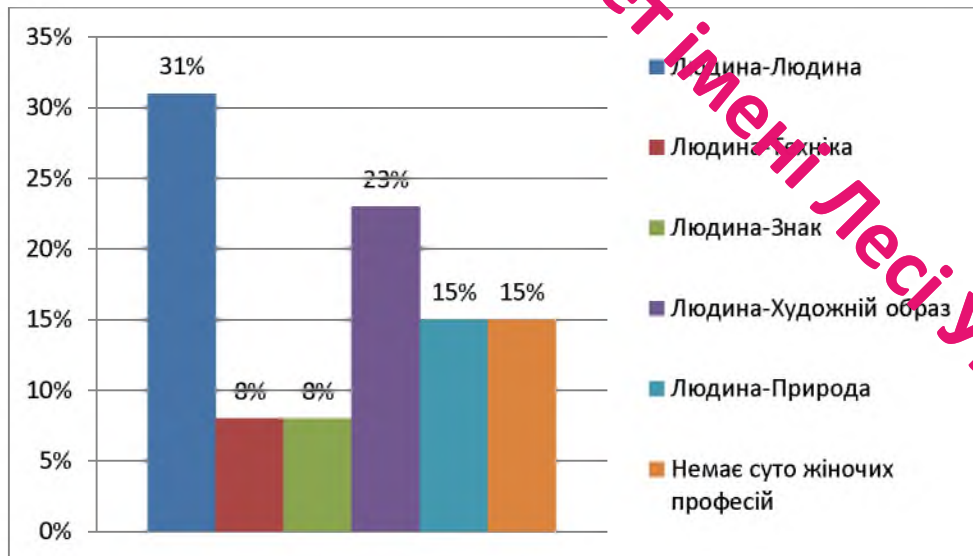

22. Назвіть професії, які, на Вашу думку, є суто чоловічими:

23. Назвіть професії, які, на Вашу думку, є суто жіночими:

24. Оберіть твердження, з яким Ви погоджуєтесь:

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Виходячи із отриманих анкетних даних, можна зробити наступні висновки: досить велика частина опитаних студентів (46%) найважливішою перспективою на майбутнє вважають роботу та кар'єру.

Поряд із цим більшість (70%) не погоджуються з тим, що основна роль жінки пов'язана з її «природним» призначенням – родина, чоловік, діти.

38% респондентів вважають що чоловік повинен матеріально забезпечувати власну родину, що вказує на наявність гендерних стереотипів, які існують і нав'язуються у суспільстві.

Важливо відмітити, що 77% студенток вважають що заробітна плата жінок в Україні менша за чоловічу. Такий результат опитування свідчить про гендерно стереотипне мислення. Так само це підтверджується 39% опитаних, які вважають що чоловікам простіше влаштувати на високооплачувану роботу.

Поряд із цим 77% респондентів не хочуть сидіти дома і займатись домашнім господарством, а при виборі місця роботи 100% опитуваних, у першу чергу, будуть звертати увагу на розмір заробітної плати та 77% на перспективу кар'єрного росту.

Аналізуючи відповідь що жінка зазнає дискримінації щодо просування за професійною лінією (77%), можна зробити висновок, що серед нашого суспільства існує реальна проблема гендерної нерівності та гендерної дискримінації.

Отримавши образ ідеальної жінки, в результаті опитування, показав що 61% студенток вважають що ідеальна жінка повинна бути фінансово незалежною, рівно стільки ж вважають що зовнішня краса є такою однією з рис ідеальної жінки. Крім того 54% обрали варіант «вміння вести домашнє господарство». Саме ці відповіді відображають гендерні стереотипи традиційної української сім'ї, які за відсутності гендерної компетентності, молодим поколінням розцінюються як норма. В результаті цього можуть виникати міжособистісні гендерні конфлікти.

Проаналізувавши питання про суто чоловічі і жіночі професії, проглядається що більша частина респондентів розділяють гендерні стереотипи,

пов'язані зі змістом професійної діяльності чоловіків і жінок. Так 53% опитуваних вважають, що суто чоловіча професія це «Людина-техніка», де предметом діяльності є техніка.

До суто жіночих професій, 31% студентів віднесли «Людина-людина», де предметом діяльності є людина. Той факт, що тільки 15% все таки впевнені що немає суто жіночих чи чоловічих професій.

Таким чином, гендерні стереотипи, які виникли на підґрунті діяльності чоловіка та жінки, базуються на гендерних стереотипах про природне призначення статей.

Підсумовуючи усе вище сказане, можна зробити висновок, що хоча студенти і демонструють у деяких питаннях обізнаність з гендерної проблематики, все ж таки наслідують ті чи інші гендерні стереотипи у різних сферах життя.

Наступним, ми вирішили визначити чи сформована в респондентів гендерна культура, на підставі якої можна дослідити на скільки студенти обізнані в гендерній проблематиці. Щоб досягнути поставленої мети, ми провели анкетування (додаток В). Одержані результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Питання	Відповіді у %
1. Чи є зрозумілим для Вас поняття «гендер», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «гендерна дискримінація»?	
а) зовсім не зрозумілі;	0%
б) недостатньо зрозумілі;	8%
в) зрозумілі в основному;	23%
г) так, цілком зрозумілі.	69%
2. Чи є доступною для Вас інформація про сутність сучасних гендерних перетворень та гендерної політики?	
а) важко відповісти;	61%

б) ні, не доступна;	0%
в) частково доступна;	31%
г) так, цілком доступна.	8%
3. Як на Вашу думку змінилась поведінка сучасних молодих людей щодо визначення права гендерної рівності порівняно зі старшими поколіннями?	
а) важко відповісти;	24%
б) змінилась у гірший бік;	46%
в) змінилась у кращий бік;	15%
г) залишилась.	15%
4. Як Ви вважаєте, чи продовжують існувати гендерні стереотипи в сучасному молодіжному середовищі?	
а) важко оцінити;	8%
б) продовжують існувати повністю, як і раніше;	30%
в) продовжують існувати частково;	54%
г) ні, сучасна молодь відкидає усі гендерні стереотипи.	8%
5. Як Ви оцінюєте сучасний стан справ з дотримання гендерних прав жінок і чоловіків у вашому районі (місті)?	
а) важко оцінити;	15%
б) поганий;	8%
в) нормальний;	46%
г) хороший.	31%
6. Як Ви вважаєте, у якому періоді життя людини може найбільше відчувати гендерну дискримінацію?	
а) у похилому віці;	8%
б) в середньому віці;	39%
в) в підлітковому віці;	39%
г) в дитинстві.	14%
7. На Вашу думку, як часто трапляються прояви гендерної нерівності чи гендерної дискримінації під час стосунків молодих людей між собою у школі чи іншому навчальному закладі?	

а) ніколи;	0%
б) інколи;	31%
в) досить часто;	54%
г) постійно.	15%
8. На Вашу думку, як часто трапляються прояви гендерної нерівності чи гендерної дискримінації у сімейних стосунках між молодими людьми?	
а) ніколи;	0%
б) інколи;	39%
в) досить часто;	46%
г) постійно.	15%
9. На Вашу думку, як часто трапляються прояви гендерної нерівності чи гендерної дискримінації при працевлаштуванні та подальшій роботі?	
а) ніколи;	8%
б) інколи;	46%
в) досить часто;	31%
г) постійно.	15%
10. Чи були випадки порушення Ваших гендерних прав?	
а) важко визначити;	23%
б) ні, не було;	15%
в) так, були поодинокі;	54%
г) так, часто.	8%
11. Як Ви вважаєте, чи створені у Вашому навчальному закладі такі умови, які гарантують дотримання гендерної рівності?	
а) ні, не створені;	15%
б) створені недостатньо;	31%
в) створені, в основному;	46%
г) так, створені.	8%
12. Як Ви вважаєте, чи є сучасний шлюб гендерно рівноправним?	
а) важко визначити;	23%

б) ні;	23%
в) частково;	46%
г) так.	8%
13. Як Ви відноситеся до поширення так званих «цивільних» шлюбів без їх офіційної реєстрації?	
а) важко визначити;	15%
б) це не прийнятно;	15%
в) тут є плюси і мінуси;	46%
г) це цілком нормально.	24%
14. Які цінності Ви вважаєте найбільш вартісним під час побудови сімейних відносин? (обрати декілька)	
а) високий рівень освіти;	8%
б) діти;	23%
в) постійний особистісний розвиток;	15%
г) фінансове благополуччя;	31%
д) взаємна повага та довіра;	85%
е) збереження особистісної свободи;	31%
є) інше.	23%
15. Чи готові Ви, як молоді батьки (майбутні батьки) виховувати своїх дітей без традиційних гендерних стереотипів?	
а) важко визначити;	46%
б) не готові;	15%
в) частково готові;	24%
г) цілком готові.	15%
16. Як Ви вважаєте, що найбільше підтримує існування гендерних стереотипів в сучасному українському суспільстві?	
а) недостатня освіченість населення;	30%
б) байдужість суспільства;	15%
в) неефективність державної політики;	15%
г) старші покоління.	31%
17. Як Ви оцінюєте можливості подолання гендерної дискримінації в українському суспільстві?	

а) важко оцінити;	46%
б) ситуація погіршиться;	15%
в) нічого не зміниться в найближчі часи;	24%
г) ситуація скоро покращиться.	15%
18. На Вашу думку, що найперше необхідно робити для покращення стану справ із дотримання гендерних прав жінок і чоловіків?	
а) важко оцінити;	8%
б) проводити інформаційно-пропагандистські компанії;	15%
в) прийняти нове законодавство, як у передових європейських країнах;	54%
г) здійснювати більш жорсткий контроль за дотриманням законів.	23%
19. На Вашу думку, що для людини є найбільш необхідним для ефективної реалізації гендерних прав?	
а) правильна державна політика;	15%
б) знання, куди звернутися за захистом прав;	31%
в) знання законів щодо своїх прав;	46%
г) інше	8%
20. Чи відомі Вам положення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятого у 2005 році?	
а) не знаю про такий закон;	15%
б) тільки знаю, що є такий;	23%
в) маю загальне уявлення;	39%
г) так, добре відомі.	23%
21. Як Ви оцінюєте свою готовність кваліфіковано розповісти іншим про сутність гендерної рівності?	
а) важко визначити;	15%
б) низька;	8%
в) середня;	62%
г) висока.	15%
22. Чи є для Вас цікавою участь у семінарах, тренінгах на тему гендерної рівності?	
а) так;	77%

б) ні.	23%
--------	-----

Проаналізувавши результати проведення анкетування, ми отримали результат, який відображає стан розуміння молоддю проблематики гендерної рівності, яке відношення мають респонденти до змін які вже відбулись та поглядів на майбутнє життя.

На питання, що стосується розуміння понять «гендер», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «гендерна дискримінація», 69% опитуваних відповіли, що ці поняття є цілком їм зрозумілі. Тільки 8% відповіли, що вони для них не достатньо зрозумілі.

Студенти (61%) зазначили, що їм важко відповісти на питання, яке стосується доступності інформації про сутність гендерних перспектив та гендерної політики. Тільки 8% ця інформація цілком доступна, а 31% вказав, що інформація частково доступна. Такі відповіді свідчать про те що держава приділяє гендерній проблематиці недостатньо уваги.

Відповіді на питання, які стосуються зміни поведінки сучасних молодих людей, щодо визначення права гендерної рівності порівняно зі старшими поколіннями, нас здивував. 46% опитаних вважають, що поведінка змінилась у гірший бік, для 24% взагалі важко відповісти на це питання. І тільки 15% вважають що все таки вона змінилась у кращій бік.

Абсолютна більшість опитаних (54%) вважають, що в молодіжному середовищі частково продовжують існувати гендерні стереотипи, здивував результат, що 30% опитуваних вважають, що вони існують повністю як і раніше. А 8% схиляються до того, що сучасна молодь відкидає усі гендерні стереотипи.

Рівна частка опитуваних вважають, що саме в середньому і підлітковому віці люди найбільше відчують гендерну дискримінацію, а 14% думають що саме в дитинстві.

На думку 54% респондентів, під час стосунків молодих людей між собою у школі чи іншому навчальному закладі, досить часто проявляється гендерна

нерівність та дискримінація. Та 39% думають що така проблема трапляється іноді. Засмучує той факт, що 15% вважають, що це явище є постійним.

Здобувачі освіти (46%), вважають, що у сімейних стосунках між молодими людьми досить часто відбуваються прояви гендерної нерівності та дискримінації. Та 39% думають, що така проблема трапляється рідко. Засмучує той факт, що 15%, вважають що це явище є постійним.

Вразив той факт, що 31% опитуваних, вважають прояви гендерної нерівності при працевлаштуванні та подальшій роботі, відбувається досить часто. А 46%, думають, що така ситуація відбувається іноді. І тільки 8% впевнені, що такого явища взагалі не існує.

На питання, що стосується випадків порушення саме гендерних прав респондентів, 54% відповіли, що в них були поодинокі випадки. Важко було визначити такі порушення для 23%. Про те, 15% вказують, що з ними такого не було.

Майже половина опитаних студентів (46%) вважають, що умови, які гарантують дотримання гендерної рівності у їхньому навчальному закладі в основному створені. Про те, 31% студентів, все таки, думають що такі умови створені недостатньо. А також, 15% вказали що такі умови не створені.

Що до цінностей, які є найбільш вартісні під час побудови сімейних відносин, респонденти відзначили:

а) високий рівень освіти;	8%
б) діти;	23%
в) постійний особистісний розвиток;	15%
г) фінансове благополуччя;	31%
д) взаємна повага та довіра;	8%
е) збереження особистісної свободи;	31%
є) інше.	23%

Оцінюючи готовність студентів виховувати свою дитину без традиційних гендерних стереотипів, ми отримали наступні результати. Для більшості

опитуваних було важко чітко відповісти на це питання, частково готові – 24% і по 15% опитуваних відзначили що не готові або цілком не готові.

На думку 39% респондентів, найбільше підтримує існування гендерних стереотипів в сучасному українському суспільстві – недостатня освіченість населення, про те, 31% схильні до того, що саме старше покоління підтримує існування таких явищ.

Коли респондентам було запропоновано оцінити можливість подолання гендерної дискримінації в суспільстві, то для 46% це виявилось складно, коли 24% впевнені що нічого не зміниться в найближчий час.

На думку 54% респондентів, що необхідно приймати нове законодавство, як у передових європейських державах. При цьому, 24% вважають, що необхідно здійснювати більш жорсткий контроль за дотриманням законів.

Майже половина студентів (46%) вважають, що саме знання законів щодо своїх прав є найбільш необхідним для ефективної реалізації гендерних прав. А 31% надають перевагу знанням куди звернутись за захистом прав.

Тільки 15% опитуваних оцінюють свою готовність кваліфіковано розповісти про сутність гендерної рівності на високому рівні. А 62% вважають, що їхня готовність на середньому рівні.

77% опитуваних позитивно відповіли на питання, яке стосується цікавості їхньої участі у семінарах, тренінгах на тему гендерної рівності.

Беручи до уваги усе вище сказане, ми приходимо до висновку, що наше суспільство потребує гендерно компетентних кадрів.

З метою визначення рівня знань по важливих аспектах гендерної проблематики здобувачів освіти ЗВО, ми провели опитування «Методика діагностування гендерної компетентності» О. І. Бондарчук (додаєк Д). Отримані результати представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Розподіл респондентів за рівнем знань по важливих аспектах гендерної проблематики (за результатами опитування)

Рівень	Кількість балів	Кількість осіб	%
достатній	більше 70	17	43,6
середній	44-69	20	51,3
низький	менше 43	2	5,1

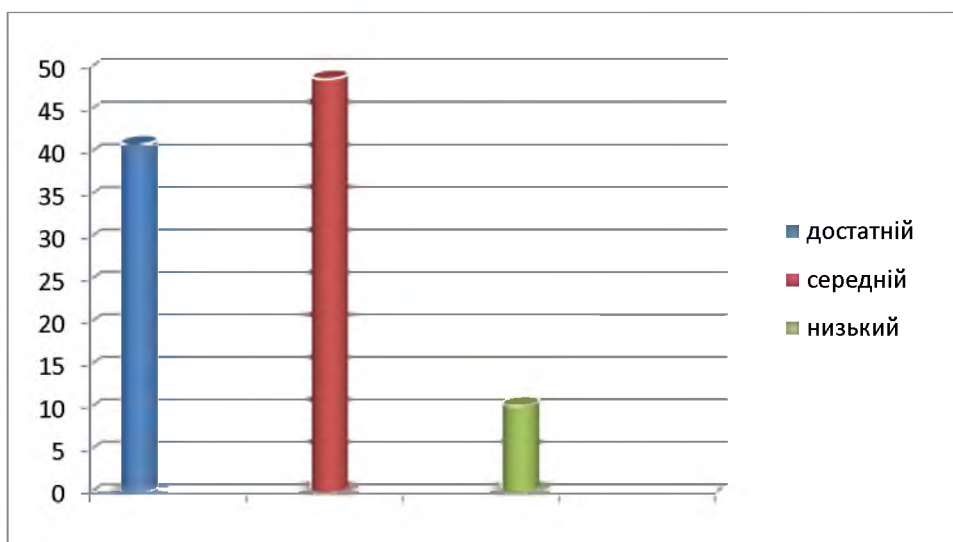
Результати опитування свідчать про те, що в більше половини опитаних студентів середній рівень знань по аспектах гендерної проблематики (в 20 осіб), а це свідчить про те, що в здобувачів освіти ЗВО середній рівень, тобто нормальний рівень знань, здобувачі освіти мають певні вміння і навички. Але існують певні перешкоди до вдосконалення цих знань. В решти 17 студентів – достатній рівень, а це означає, що в здобувачів освіти ЗВО значний рівень знань гендерної проблематики, вони з легкістю можуть уникати і долати прояви гендерної нерівності. Позитивним є той факт, що серед опитаних 2 особи з низьким рівнем сформованості знань по гендерній проблематиці.

Узагальнивши всі одержані результати нами досліджено рівень сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти закладів вищої освіти (як середнє арифметичне) й подано в таблиці 2.4 й на рисунку 2.1.

Таблиця 2.4.

Розподіл респондентів за рівнем сформованості гендерної компетентності

Рівень	Кількість балів	Кількість осіб	%
достатній	90-100	16	41
середній	60-89	19	48,7
низький	0-59	4	10,3

Рис.2.4. Рівень сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти ЗВО

Аналіз результатів експериментального дослідження свідчить про те, що переважає середній рівень сформованості гендерної компетентності у здобувачів освіти закладів вищої освіти, 16 студентів мають достатній рівень і 4 студенти володіє низьким рівнем сформованості гендерної компетентності.

Ми вважаємо, що одержані результати свідчать про актуальність досліджуваної проблеми й необхідність пошуку її вирішення. Насамперед йдеться про необхідність формування у здобувачів освіти низки, умінь і навичок, які б допомогли успішному виконанню професійної діяльності.

2.2. Програма формування гендерної компетенції здобувачів освіти в умовах ЗВО

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи доводить, що здобувачі освіти переважно мають середній рівень сформованості гендерної компетентності. Виходячи з цього, ми вважаємо за потрібне ввести в навчальний план освітній компонент, який би сприяв активному формуванню гендерної компетентності.

Для створення чіткого та ефективного розуміння змісту освітнього компоненту, який буде позитивно сприяти формуванню гендерної компетентності студентів, необхідно врахувати основні теоретичні аспекти.

Насамперед потрібно розуміти саме поняття «гендерна компетентність». Оскільки цей феномен досліджують багато науковців, ми обрали, таке визначення, яке нам найбільше імпонує. Це трактування І. Загайнової «гендерна компетентність викладача становить собою сукупність засвоєних ним знань про сутність гендерного підходу в освіті, уміння упроваджувати гендерну стратегію в організацію педагогічного процесу та досвіду використання гендерних знань та умінь як основу гендерної взаємодії в умовах освітньої системи» [19].

Щоб створити навчальну програму, яка сформує гендерно граматичного викладачч. В. Синякова вважає, що потрібно удосконалити обізнаність студентів щодо провідних складових гендеру у таких напрямках [45]: професійний (відтворення стилітарних гендерних стереотипів); психолого-педагогічний (опанування провідних методів діагностики гендерних характеристик); психологічний (спілкування з взяттям до уваги ідей гендерної рівності); методичний (розширення форм, методів і прийомів навчання, вільних від традиційних гендерних стереотипів).

Таким чином, узагальнивши основні теоретичні аспекти гендерної компетентності, які слід врахувати, нами запропоновано вибіркового освітній компонент «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО».

Анотація. Вибірковий освітній компонент «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО» спрямована на аналіз та вивчення основних проблем гендера, які існують в закладах вищої освіти та в суспільстві загалом.

Вивчення освітнього компонента «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО» сприятиме підвищенню рівня гендерної компетентності здобувачів освіти, їх готовності застосовувати цю компетентність у своїй подальшій професійній діяльності, забезпечить оволодіння знаннями з аналізу гендерної проблематики, та використання цих знань на практиці, допоможе сформувати сучасний погляд на проблему, яка стосується гендерних стереотипів суспільства.

Метою вивчення вибіркового освітнього компонента «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО» є засвоєння студентами теоретичних засад про сутність гендерного підходу в освіті, формувати вміння упроваджувати гендерну

стратегію в організацію педагогічного процесу, аналізувати явища гендерної нерівності в навколишньому житті, опанування провідних методів діагностики гендерної ідентичності та застосування їх у майбутній професійній діяльності.

Завданнями курсу є:

- розкриття змісту сутності гендеру, умов його формування та проявів в суспільстві;
- ознайомлення з теоретичними засадами сутності гендерного підходу в освіті;
- проаналізувати моделі гендерних взаємовідносин та нормативні документи, які стосуються правового забезпечення гендерної рівності в Україні;
- ознайомити з навчальними технологіями теорії гендеру для організації освітнього процесу в ЗВО;
- формувати гендерну культуру особистості вільну від гендерних стереотипів.

До кінця вивчення вибіркового освітнього компонента у студентів сформулюються такі компетентності:

- здатність застосовувати отримані знання задля розвитку особистості у професійній діяльності та науково-дослідницькій роботі;
- здатність застосовувати гендерний підхід до аналізу конфліктних ситуацій, що виникають у трудовому колективі та відстоювати власні права, уникаючи гендерної дискримінації;
- здатність використовувати методологію та основні принципи гендерних досліджень для аналізу соціальних явищ і процесів;
- здатність не піддаватись впливам гендерних стереотипів;
- здатність застосовувати навчальні технології теорії гендеру;
- здатність аналізувати ситуації спілкування на предмет виявлення гендерних конфліктів;
- готовність взаємодіяти з особами різної статі на засадах гендерної рівності;

- здатність до критичного аналізу своєї діяльності як представника певного гендеру;
- вміння помічати ситуації гендерної нерівності та самим не створювати подібних ситуацій;
- прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення;
- здатність до передачі набутих знань іншим людям на основі застосування сучасних педагогічних методологій.

БЛОК «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО» включає в себе три змістових модулі. Перший модуль включає в себе вивчення основних теоретичних засад гендерних знань. Другий модуль розкриває особливості впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти України та знайомить із зарубіжним досвідом впровадження гендерного підходу у вищу школу. Третій модуль присвячено вивченню навчальним технологіям теорії гендеру.

По кожному модулю подано тематичний план лекцій, практичні заняття та самостійна робота студентів. Для самостійного вивчення подаються питання та завдання, які були не повністю розглянуті та питання які призначені для самостійного опрацювання.

Самостійна робота включає в себе теоретичну та практичну частини, які спонукають студента до логічного мислення, творчого підходу до розв'язання поставлених проблем, застосування знань, умінь і навичок набутих під час аудиторної роботи, пошуку необхідної інформації та набуття нових знань. Цей процес відбувається самостійно, але під контролем викладача.

Структура:

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	Лек.	Практ.	Сам. Роб.	Конс.
Змістовий модуль 1. Гендер як наука та навчальна дисципліна					
Тема 1. Зміст поняття «гендер», сучасна гендерна теорія	8	-	2	6	
Тема 2. Суть, етапи та напрями гендерного підходу в освіті	8	-	2	6	1
Тема 3. Гендерні ролі та стереотипи, які існують в суспільстві	10	2	2	4	2
Змістовий модуль 2. Особливості впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти України					
Тема 4. Гендерні виміри освіти	11	2	2	6	1
Тема 5. Передумови впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти України	11	2	2	6	1
Тема 6. Зарубіжний досвід впровадження гендерного підходу у вищу школу	9	-	2	6	1
Змістовий модуль 3. Навчальні технології теорії гендеру					
Тема 7. Методи та технології проведення вступної частини занять	13	2		6	1
Тема 8. Визначення базових понять «стать» і «гендер». Вивчення проблем гендерних ролей та гендерних стосунків.	9	-	2	6	1
Тема 9. Технології групової роботи	11	2	2	6	1
Всього годин:	90	10	20	52	8

Теми занять.

Змістовий модуль 1. Гендер як наука та навчальна дисципліна

Тема 1. Суть поняття «гендер», сучасна гендерна теорія

Сутність терміну «гендер». Методи вивчення гендеру. Стать та гендер. Гендерна теорія: зміст поняття, аспекти, особливості.

План практичних занять:

1. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру.
2. Правові аспекти гендеру.
3. Гендерна освіта й педагогіка.

Практичне заняття проводиться у формі обміну інформації та обговорення питань.

Тема 2. Суть, етапи та напрями гендерного підходу в освіті

Суть поняття гендерного підходу в освіті. Етапи формування гендерного підходу в освіті. Напрями гендерного підходу в освіті.

План практичних занять:

1. Статеворольові міни, які впливають на соціалізацію молоді.
2. «Жіночі» дослідження – початковий етап гендерного дослідження (1970-ті рр.)
3. Методологічна основа гендерного підходу в освіті.

Практичне заняття проводиться за колективно-груповою технологією навчання «Дерево припущень»

Тема 3. Гендерні ролі та стереотипи, які існують в суспільстві

Суть понять «гендерні ролі» та «гендерні стереотипи». Гендерні стереотипи: види, психологічні та соціальні функції, наслідки дії. Рівні гендерно-рольових стереотипів.

План практичних занять:

1. Розробити порівняльну таблицю «Гендерні стереотипи чоловіків і жінок».
2. Вплив ЗМІ на формування гендерних стереотипів українського суспільства.
3. Ситуація гендерної дискримінації на ринку праці в Україні.

Практичне заняття проводиться з використанням технологій колективно-групового навчання, а саме «Мікрофон», «Броунівський рух» та «Аналіз ситуації».

Змістовий модуль 2. Особливості впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти України

Тема 4. Гендерні виміри освіти

Проблеми гендерної рівності в освіті. Національна система освіти. Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності.

План практичних занять:

1. Аналіз проблеми гендерної рівності в освіті.
2. Аналіз стратегії гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020»
3. Гендерна соціалізація студентів з особливими потребами.

Практичне заняття проводиться у формі обговорення методом мозкового штурму.

Тема 5. Передумови впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти

Міжнародні зобов'язання України щодо забезпечення гендерної рівності у сфері освіти. Впровадження гендерного підходу в національну освітню політику. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти: від наукового дослідження до практики. Зусилля міжнародних організацій та їх вплив на впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти України.

План практичних занять:

1. Аналіз діяльності України щодо забезпечення гендерної рівності у сфері освіти.
2. Впровадження гендерного підходу у діяльність ЗВО.
3. Гендерний підхід в освіті: соціально-культурні та психолого-педагогічні аспекти.

Практичне заняття проводиться у формі обговорення питань.

Тема 6. Зарубіжний досвід впровадження гендерного підходу у вищу школу.

Специфіка гендерної освіти у навчальних закладах Німеччини та Польщі.
Програми усунення гендерних протиріч у сфері вищої школи у Франції.
Особливості програми Athena SWAN.

План практичних занять:

1. Аналіз гендерної освіти у навчальних закладах Німеччини та Польщі.
2. Аналіз усунення гендерних протиріч у сфері вищої школи у Франції.
3. Аналіз діяльності програми Athena SWAN.

Практичне заняття проводиться у формі дискусії.

Змістовий модуль 3. Навчальні технології теорії гендеру

Тема 7. Методи та технології проведення вступної частини заняття

Методи проведення вступної частини заняття та її елементів. Різновиди технологій знайомств. Особливості проведення збору очікувань та побоювань.

План практичних занять:

1. Скласти вступну промову для одноденного тренінгу студентам своєї групи.
2. Порівняти технології «інтерв'ю» та «казкова зустріч».
3. Обрати одну із різновидів технологій знайомств, та продемонструвати її в аудиторії.
4. Запропонувати свій варіант проведення збору очікувань та побоювань.

Практичне заняття проводиться із застосуванням різних технологій, які студенти будуть демонструвати.

Тема 8. Визначення базових понять «стать» і «гендер». Вивчення проблем гендерних ролей та гендерних стосунків

Сутність понять «стать» і «гендер», різновиди інтерактивних вправ для визначення цих понять. «Гендерні ролі» та «гендерні стосунки»: зміст поняття, вплив гендерних стереотипів на осмислення цих понять, навчальна технологія, як спосіб вивчення проблем гендерних ролей та гендерних стосунків. Рефлексія, як необхідний елемент заняття.

План практичних занять:

1. Розробити дискусію на тему «Проблеми гендерних ролей та гендерних стосунків між чоловіками і жінками» та провести її в аудиторії.

2. Запропонуйте варіанти проведення рефлексії на будь яку тему, яка стосується гендерної проблематики в суспільстві.

3. Навести приклади гендерних ролей та дати коротку характеристику кожному.

Тема 9. Технології групової роботи

Кооперативні технології навчання. Колективно-групові технології навчання. Технології ситуативного моделювання. Технології опрацювання дискусійних питань.

План практичних занять:

1. Розробити одну на вибір, кооперативну технологію навчання, та представити її в аудиторії.

2. Представити тренінг, який би містив у собі три колективно-групові технології навчання.

3. Зробити табличку «Технології опрацювання дискусійних питань», де в першій колонці – назва технології, а в другій – її суть (не менше 10).

Практичне заняття проводиться у дільній формі, оскільки студенти, будуть використовувати різні технології групової роботи, демонструючи свої практичні навички та наукові знання, які набули протягом вивчення навчальної дисципліни.

Завдання для самостійного опрацювання

1. Зробити табличку, де перша колонка – це ознаки статі, а друга – ознаки гендеру та проаналізувати її.

2. Проаналізувати приховані та відкриті елементи статевої дискримінації в навчальних програмах.

3. Розробити схематичне представлення рівнів гендерно-рольових стереотипів.

4. Проаналізувати зміст гендерних стереотипів та культуру розмаїття.

5. Проаналізувати особливість впливу гендерної ідентичності студентів на процес соціалізації.

6. Розробити схематичне представлення видів гендерного насильства в освіті.

7. Розробити картку-пам'ятку змісту, структури та плану проведення тренінгів у закладах вищої освіти.

8. Підібрати і провести технології знайомств на заняттях.

9. Запропонувати варіанти зображення плакатів для проведення технології, розробленою американським психологом Бенджаміном Блум.

Розробляючи навчальну програму «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО», ми враховували актуальність проблеми, необхідні знання, основні теоретичні аспекти гендерної компетентності. На нашу думку, запропоновані нами теми лекцій, найбільш повно розкриють зміст навчальної програми і студенти опанують необхідні знання що стосуються гендерної тематики. Завдання для практичних занять підбирались спеціально щоб сформувати необхідні навички у студентів та відповідно до мети і завдань власне самого навчального предмета. Завдання для постійного опрацювання підбирались, маючи на меті, спонукати студентів до логічного мислення, пошуку рішення проблем, аналізу та синтезу.

Враховуючи вище сказане, ми вважаємо, що запропонована нами навчальна програма спрямована на оволодіння необхідними знаннями, вміннями і навичками, які в сукупності стануть одним із чинників формування гендерної компетентності здобувачів освіти закладів вищої освіти.

Тому майбутні викладачі повинні мати міцні знання по гендерній проблематиці. Потрібно залучати студентів до вивчення гендеру, до такої роботи в цьому напрямку, пропонувати їм винайти свої варіанти бачення вирішення проблеми гендерної нерівності, змоделювати свій навчальний предмет в цій області, виконувати практичні заняття, шукати взаємозв'язки з іншими науками, саме таким чином, на нашу думку, можна сформувати гендерно компетентну особистість сучасного викладача.

ВИСНОВКИ

Результати вивчення й аналізу наукової літератури, практичного досвіду, експериментального дослідження з проблеми формування гендерночутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти, дали підстави для наступних висновків.

У сучасному суспільстві, особливо під час війни, гостро стоїть питання гендерної нерівності. На загальнодержавному рівні прийнято низку організаційно-правових заходів запровадження гендерного підходу у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак, на нашу думку, потрібно розпочинати з формування гендерної культури у молодого покоління із закладів дошкільної освіти і далі продовжувати системно у всіх наступних рівнях освіти. Для вирішення цієї проблеми необхідна ефективна система гендерної освіти та самоосвіти.

На основі вивчення та аналізу наукової та психолого-педагогічної літератури ми визначили гендерну компетентність як: сукупність знань, умінь, навичок, які зумовлюють взаємодію із особами різної статі на засадах гендерної рівності та є опосередкованими через індивідуально-психологічні гендерні характеристики (маскулінність/фемінінність, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерні установки та стереотипи), які проявляються у повсякденному житті, спілкуванні та поведінці з особами різної статі, а також здатність викладача до критичного аналізу своєї діяльності.

Ми з'ясували, що процес формування гендерної компетентності включає в себе три основні етапи, де перший – це формування системи гендерних знань; другий етап – це формування умінь аналізу явищ і ситуацій гендерної нерівності; третій – це, безпосередньо, відпрацювання навичок гендерно компетентної поведінки. Як бачимо, кожен етап спрямований на формування знань, умінь і навичок, які в цілісності становлять структуру гендерно компетентності.

Усвідомлення необхідності формування освітньої політики недискримінації, включення гендерних освітніх компонентів освітніх програм

усіх спеціальностей у закладах вищої освіти формуватиме гендерно-чутливе освітнє середовище ЗВО, підвищить професійну компетентність майбутніх сучасних фахівців. Це сприятиме побудові справжньої рівності усіх чоловіків і жінок в сучасній Україні, тим самим створення гендерно-чутливого українського суспільства. Одну з найважливіших ролей в цьому процесі відіграє саме викладач, який безпосередньо впливає на розвиток гендерної складової сучасного змісту освіти.

Формування гендерної компетентності викладача потребує створення усіх необхідних умов, які зумовлені правильній організації навчального процесу у ЗВО, який має ґрунтуватись на принципах гендерної теорії.

Формування гендерно чутливого освітнього середовища в закладах вищої освіти України є необхідною умовою формування освіченої, впевненої в собі, відповідальної та успішної особистості, яка гідно реалізує себе на ринку праці.

Гендерно чутливе освітнє середовище – освітнє середовище, в якому як один із критеріїв ефективності освітньої діяльності є гендерна чутливість. Гендерну чутливість розглядаємо як ставлення проблем нерівності, дискримінації за гендерною ознакою в усіх різноманітних проявах; тобто здатність сприймати, усвідомлювати та реагувати на будь-які прояви сексизму, гендерної дискримінації й сегрегації.

Для експериментального дослідження рівня сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти ЗВО як необхідної складової гендерночутливого освітнього середовища, ми використовували анкети, тести, а також опитувальник, який пропонує методику діагностики гендерної компетентності. також ми обумовили рівні сформованості гендерної компетентності на: достатній, середній і низькій.

Результати експериментального дослідження показали, що теперішній стан сформованості гендерної компетентності здобувачів освіти закладів вищої освіти потребує усвідомлення значення цього процесу в розвитку особистості та пошуку шляхів вирішення даної проблеми.

Дані дослідження дали вагомі причини для висновку про недостатньо зорієнтовану існуючу систему освіти на підготовку гендерно компетентного здобувача освіти ЗВО, а також дослідження підтвердили актуальність досліджуваної проблеми.

У магістерській роботі наголошується, що саме здатність до критичного аналізу своєї діяльності як представника певного гендеру, здатність не піддаватись впливам гендерних стереотипів, здатність аналізувати ситуації спілкування на предмет виявлення гендерних конфліктів, здатність до передачі набутих знань студентам на основі застосування сучасних педагогічних методологій забезпечують його гендерну компетентність та успішність майбутньої професійної діяльності.

Для вирішення цієї проблеми нами було запропоновано та розроблено вибіркового освітнього компоненту «Гендерні аспекти освітньої діяльності у ЗВО», який, на нашу думку, сприятиме підвищенню рівня гендерної компетентності, формуванню необхідних вмінь упроваджувати гендерні підхід та стратегію в організацію освітнього процесу. Названий освітній компонент включає в себе три змістових модулі. Самостійна робота студентів у цьому компоненті потребує від студентів логічного мислення, творчого підходу для розв'язання поставлених проблем, застосування всіх набутих знань, умінь і навичок набутих під час занять, навички аналізу та синтезу, а також вміння доцільно використовувати навчальні технології теорії гендеру.

Подальшого дослідження потребує обґрунтування шляхів реалізації розробленого освітнього компоненту, а саме її впровадження в навчальну програму закладів вищої освіти професійної підготовки здобувачів освіти з метою формування гендерної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башавець Н. А. Формування професійної самоорганізації майбутніх учителів: реалії і проблеми. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського*. 2016. №4 (111). С. 18-21.
2. Батечко Н. Сучасні підходи добору методів навчання майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури. Сучасні підходи добору методів навчання майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури. *Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка)*. 2017. №3 (58), С. 53-59.
3. Васильєва-Халатникова М. О. Комунікативні, організаційні та суттєві здібності викладача вищого навчального закладу. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. №11/5(16). С. 4-7.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. Для студентів магістратури. К.: Центр навчальної літератури, 2003, 315 с.
5. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика: монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 614 с.
6. Волкова Н. П. Моделювання майбутньої фахової діяльності випускників у навчальному процесі вищої школи. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. «Педагогіка і психологія»*. 2012. № 1 (3), С. 12-19.
7. Волкова Н. Підготовка викладача вищої школи як стратегічне завдання. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Т.1. № 2, С. 11-18.
8. Гук І. П. Роль викладача у процесі забезпечення самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів медичних коледжів. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2016. Вип. 54, С. 59-66.
9. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія.

Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.

10. Демченко О. М. Формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до самоорганізації в професійній діяльності: автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2014. 23 с.

11. Донченко І. А. Педагогічні умови розвитку професійної самосвідомості майбутніх викладачів вищого навчального закладу в процесі магістерської підготовки: автореф. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Запоріжжя, 2010. 20 с.

12. Донченко І. А. Розвиток здатності до професійної самоорганізації психолога у системі післядипломної освіти. URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/donchenko.pdf

13. Друганова О. М., Квасова К. А., Наливайко О. О. Формування відповідальності і самостійності як рис особистості студентської молоді в процесі виховної роботи ЗВО. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наукових праць. 2022. Вип. 50. С. 46-55.

14. Друганова О., Наливайко О. Шляхи формування здатності до самоорганізації й самовдосконалення як основи успішної навчальної та подальшої професійної діяльності сучасного здобувача вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3(42). С. 99-116.

15. Дубінка М. М. Самоорганізація майбутніх викладачів закладів вищої освіти як прояв педагогічних здатностей: теоретичний аспект. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Випуск 101. 2023. С. 42-48.

16. Дуднік Н. Ю. Тренінгові заняття як важлива умова формування в майбутніх учителів умінь професійної самоорганізації. URL : <https://journal.kdpu.edu.ua/ped/article/download/3574/3264/6020>

17. Еріксон Андерс, Пул Роберт Шлях до вершини. Наукові поради про те, як досягнути професіоналізму / пер. з англ. Наталія Кошманенко. К.: Наш формат, 2018. 304 с.

18. Іванеко Ю. Дистанційне навчання як засіб розвитку самоорганізації студентів. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць 2020. Вип.

49. С. 60-83. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.60-83>

19. Кабусь Н. Д. Розвиток здатності до самоорганізації й самоуправління як умова формування готовності майбутніх фахівців соціальної галузі до сталого розвитку соціальних груп. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 2. С. 139-143.

20. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти. *Рідна школа*. 2017. №1-2. С. 8-17.

21. Килівник А. М. Формування культури самоорганізації майбутнього соціального педагога. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. Вип. 48. С. 121-126.

22. Козолуп М. С. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього учителя в контексті компетентнісного підходу. *Молодий вчений*. № 1 (65). Січень, 2019 р. С. 369-371.

23. Короткевич К. Є. Методичні основи формування умінь навчальної самоорганізації майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. Випуск 207. С. 167-171.

24. Короткевич К. Поняття самоорганізації навчання у контексті професійної підготовки майбутніх викладачів хореографічних дисциплін. *Молодь і ринок*. 2020. №3-4 (182-183). С. 162-166.

25. Краснощок І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти. *Рідна школа*. 2007. № 4. С. 9-11.

26. Лисенко-Гелемб'юк К. Психологічний аналіз процесів вольової регуляції як ознаки свідомості й розкриття особистісного потенціалу. URL : <http://journals.pu.if.ua/index.php/esu/article/download/1266/1278>

27. Малихін О. В. Система умінь самоорганізації і самоконтролю учбової діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів та її функціонування у процесі організації і здійснення самостійної навчальної діяльності. URL :

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4235/1/Malykhin.pdf>

28. Марченко А. М. Методика дослідження соціальної самоорганізації студентів в університетському середовищі. URL : http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_110.pdf

29. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності: навчально-методичний посібник. Житомир : Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2020. 133 с.

30. Мирончук Н. М. Теоретичні і методичні основи контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2020. 429 с.

31. Міщенко І. В. Самоорганізація. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6786/samoorganizaciya>

32. Мунтян Т. В. Підвищення мотивації студентів до самостійної навчальної діяльності як необхідна умова формування умінь самоорганізації (на прикладі англійської мови). URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/4732/1/_2015.pdf

33. Нестеренко Г. О. Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства : автореф. дис... канд. філософ. наук : 09.00.03; АПН України. Ін-т вищ. освіти. К., 2003. 20 с.

34. Новаченко Т. В. Методики діагностики педагогічної самоорганізації майбутніх учителів. URL: https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85_%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2

35. Потапчук Т. Самоосвіта як складова професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Інноватика у вихованні*. 2021. Том 2.

№ 13. С. 63-72.

36. Приходько Т. П. Актуалізація мотивації на педагогічну самоорганізацію викладачів вищих навчальних закладів. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2011/17/63.pdf>

37. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Редакція від 17.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

38. Прудникова О. В. Синергетика як нова методологія прогнозування майбутнього. *Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія*. Харків: ХВУ. 2003. Вип. 3 (18). С.103-108.

39. Репко І. П., Одарченко В. І. Управління процесом формування культури самоорганізації майбутніх педагогів. URL: <http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2998/1/Repko%20st2.pdf>

40. Сідіропуло К., Бандур Б. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти в магістратурі. *Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти в магістратурі. «Scientia et Societas»*. Том 3. 2023. С. 92-99.

41. Смірнова К. І. Формування педагогічної самоорганізації майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» / наук. керівник І. В. Козич. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 101 с.

42. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула, вид. 2-е. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.

43. Сурякова М. В. Самоорганізація вільного часу конкурентоздатної особистості. URL: <http://www.metaljournal.com.ua/selforganization-of-free-time>

44. Тесленков О. Ю. Педагогічні умови формування професійної самоорганізації майбутніх учителів фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. : Одеса, 2017. 237 с.

45. Тимошенко Н. Є. Професійна самоорганізація як засіб підвищення професійної компетентності соціального педагога. *Педагогічні науки: теорія,*

історія, інноваційні технології. 2016. № 1 (550). С. 322-327.

46. Томашевська І. П. Педагогічний самоменеджмент як передумова ефективної професійної діяльності учителя. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576293.pdf>

47. Федоров А. О., Пенюк В. О. Про деякі елементи діагностики ефективності роботи викладача у вузі. URL: <http://intkonf.org/konf022015/1008-k-h-n-docent-fedorov-a-o-penyuk-v-o-pro-deyak-elementi-dagnostiki-efektivnost-roboti-vikladacha-u-vuz.htm>

48. Філософський енциклопедичний словник. URL : <https://studfiles.net/preview/5129867/page:82>

49. Хатунцева С. М. Проблема самоорганізації в процесі формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя, 2017. Вип. 52 (105). С. 339-349.

50. Чикурова, О. Формування самопроцесів особистості учнів початкової школи як компонентів вміння самоорганізації навчальної діяльності. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. №22 (113), С. 167-176. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.06.2022.016>

51. Baranauskienė I., Serdiuk L., Chykhantsova O. Psychological characteristics of schoolleavers'hardiness at their professional self-determination. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 2016. Vol 2, No 6. P. 64-73.

52. Ryan R. M., & Deci E. L. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York, NY: Guilford Press, 2017. 740 p.